

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΠΜΣ : ΔΙΚΑΙΟ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

***«Η ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΑΜΕΣΟΥ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΟΣ (EFFET
DIRECT) ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΔΕΕ»***

ΠΑΝΤΕΧΗ ΙΩΑΝΝΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΧΑΝΟΣ

ΑΘΗΝΑ 2020

*Στην οικογένειά μου
και στους δικούς μου ανθρώπους*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ABSTRACT.....	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟ.....	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΟΥ ΑΜΕΣΟΥ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΟΣ.....	6
Α. Η αρχή της αυτονομίας της ενωσιακής έννομης τάξης.....	6
Β. Η αρχή του αμέσου αποτελέσματος.....	8
i) Άμεσο αποτέλεσμα και άμεση ισχύς.....	8
ii) Προϋποθέσεις της αρχής.....	10
iii) Κάθετο και οριζόντιο άμεσο αποτέλεσμα- Πλήρες και μερικό άμεσο αποτέλεσμα.....	11
iv) Δικαστικό και διοικητικό άμεσο αποτέλεσμα.....	12
Γ. Το άμεσο αποτέλεσμα των διατάξεων του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου.....	13
Δ. Το άμεσο αποτέλεσμα των διατάξεων του παραγώγου ενωσιακού δικαίου.....	16
i) Το άμεσο αποτέλεσμα των Κανονισμών.....	16
ii) Το άμεσο αποτέλεσμα των Οδηγιών.....	17
α) Προϋποθέσεις αμέσου αποτελέσματος οδηγιών.....	19
β) Οριζόντιο και κάθετο άμεσο αποτέλεσμα των οδηγιών.....	20
γ) Πλήρες και μερικό άμεσο αποτέλεσμα των Οδηγιών.....	21
iii) Το άμεσο αποτέλεσμα των Αποφάσεων.....	23
Ε. Εναλλακτικές δυνατότητες ενεργοποίησης του ενωσιακού κανόνα.....	24
i) Η υποχρέωση σύμφωνης προς το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας του εθνικού δικαίου.....	24
ii) Η ενεργοποίηση της αστικής ευθύνης του κράτους.....	26
ΣΤ. Η αρχή της υπεροχής ως «συμπλήρωμα» της αρχής του αμέσου αποτελέσματος.....	29
Ζ. Θεμελιώδη δικαιώματα : Άμεσο ή έμμεσο αποτέλεσμα;	
i) Εισαγωγικά.....	32

ii) Άμεσο ή έμμεσο αποτέλεσμα θεμελιωδών δικαιωμάτων;.....	33
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Η ΑΠΟΚΡΥΣΤΑΛΛΩΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΟΥ ΑΜΕΣΟΥ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΟΣ ΑΠΟ ΤΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΔΕΕ – ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ.....	36
Α. Το άμεσο αποτέλεσμα των διατάξεων του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου.....	37
i) ΔΕΚ 26/62, Van Gend en Loos.....	37
ii) ΔΕΚ 41/74, Van Duyn.....	39
iii) ΔΕΚ 2/74, Reyners.....	40
iv) ΔΕΚ 43/75, Defrenne/SABENA.....	42
v) ΔΕΚ C-413/99, Baumbast.....	44
vi) ΔΕΚ 126/86, Gimenez Zaera.....	46
Β. Το άμεσο αποτέλεσμα των Κανονισμών.....	49
i) ΔΕΚ 93/71, Leonasio.....	49
ii) ΔΕΚ C-403/98, Monte Arcosu.....	51
Γ. Το άμεσο αποτέλεσμα των Οδηγιών.....	52
i) ΔΕΚ 41/74, Van Duyn.....	53
ii) ΔΕΚ 148/78, Ratti.....	54
iii) ΔΕΚ C-129/96, Inter-Environnement Wallonie.....	56
iv) ΔΕΚ 80/86, Kolpinghuis Nijmegen.....	58
v) ΔΕΚ 103/88, Frattelli Costanzo.....	59
vi) ΔΕΚ C-91/92, Faccini Dori.....	61
vii) ΔΕΚ C-194/94, CIA Security.....	63
viii) ΔΕΚ C-443/98, Unilever.....	65
Δ. Το άμεσο αποτέλεσμα των Αποφάσεων.....	67
i) ΔΕΚ 9/70, Grad.....	67
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ.....	70
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	72

ABSTRACT

The subject of the study of this dissertation is the principle of the direct effect of European law. This is one of the most important principles of the EU law, which has been formed by the case law of the Court of Justice of the European Union (CJEU), radically changing the role of the individual in the legal order of the European Union.

In particular, this principle enables individuals to immediately invoke a European provision before a national or European court. This principle relates only to certain European acts. Furthermore, it is subject to several conditions. It can apply in relation to regulations, directives, treaty provisions and decisions.

The term “direct effect” was first used by the (CJEU) in a judgement on 5 February 1963 when it attributed, to specific treaty articles, the legal quality of direct effect in the case of *NV Algemene Transporten Expeditie Onderneming van Gend en Loos v. Nederlandse Administratie der Belastingen* (Case 26/62). In this case, the CJEU identified three situations necessary to establish the direct effect of primary EU law : the provision must be sufficiently clear and precisely stated, it must be unconditional and not dependent on any other legal provision and, finally, it must confer a specific right upon which a citizen can base a claim. If these conditions are met, the provisions of the treaties can be given the same legal effect as regulations under Article 288 of the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU).

The consequences of the Van Gend case have been almost incalculable. If a provision of European law is able to develop a direct effect, the national court must leave the national provision, which conflicts with that of European law, unenforceable.

In this way, European Union Law has become the subject of daily

appeals before national courts, under the same conditions as national law. The vigilance to safeguard European law has been entrusted not only to the competent body of the Union or to the Member States but primarily to the affected individuals and the national courts to which the interested parties turn. European law has become a living part of the legal reality of every Member State.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟ

ΣΤΟΝ

Οι σχέσεις ανάμεσα στο ενωσιακό δίκαιο και το δίκαιο των εθνικών δικαίων αποτελούν ζήτημα και προβληματική αναφυόμενα άμα τη γενέσει της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Προβληματική, η οποία εμφανίζει δυσκολίες για πολλούς λόγους. Αφενός, η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση αποτελεί ένα φαινόμενο το οποίο χαρακτηρίζεται από μία δυναμική εξελικτική πορεία. Αφετέρου, κάθε δίκαιο κράτους μέλους, ομοίως εξελίσσεται και χαρακτηρίζεται από μία συνεχή μεταβολή κανόνων, θεσμών και διαδικασιών με σκοπό την προσαρμογή στις μεταβαλλόμενες συνθήκες. Αυτό όμως που ξεχωρίζει το δίκαιο της Ένωσης είναι ο ταχύς ρυθμός μεταβολής όχι μόνο ως προς τις επουσιώδεις λεπτομέρειες αλλά και ως προς τα θεμελιώδη και βασικά χαρακτηριστικά του. Το περιεχόμενο και τα όρια των πολιτικών και αρμοδιοτήτων αναδιαμορφώνεται συνεχώς, μέσα από τις εσωτερικές διεργασίες και τη νομολογία του ΔΕΕ με προφανή την επίδραση στις σχέσεις ευρωπαϊκού δικαίου και εθνικών εννόμων τάξεων.

Αν και είναι, πράγματι, δύσκολο να φανταστούμε τις σχέσεις μεταξύ δικαίου της Ένωσης και εθνικών δικαίων λόγω της κυρίαρχης τυπικά και εδαφικά αντίληψης των θεσμικών φαινομένων αλλά και της αντίληψης ότι κάθε έννομη τάξη είναι ένας χώρος στεγανός, ο οποίος καταλαμβάνει το δίκαιο που του αρμόζει, το φαινόμενο της Ένωσης χαρακτηρίζεται καθοριστικά από τη συνύπαρξη και την αλληλοδιείσδυση των εννόμων τάξεων. Οι βασικές αρχές οι οποίες κωδικοποιούν τις σχέσεις αυτές είναι οι εξής : Η αρχή της υπεροχής, η οποία αφορά την κυριαρχική σχέση μεταξύ ενωσιακού δικαίου και του εθνικού, η αρχή του αμέσου αποτελέσματος, ήτοι η ικανότητα των κανόνων της Ένωσης να θεμελιώσουν δικαιώματα υπέρ των ιδιωτών προστατεύσιμα ενώπιον

των εθνικών δικαστικών αρχών και, τέλος, η αρχή της ευθύνης των κρατών μελών για παραβιάσεις του δικαίου της Ένωσης.

Η αρχή του αμέσου αποτελέσματος, η οποία αποτελεί το αντικείμενο της παρούσας εργασίας, όπως και οι υπόλοιπες σχετικές αρχές, έχει θεμελιωθεί και αναπτυχθεί νομολογιακά, μέσα από τις διαδοχικές αποφάσεις του Δικαστηρίου της Ένωσης, λαμβάνοντας υπόψη το τελευταίο τους στόχους που έχουν τεθεί από τις Συνθήκες και τις απαιτήσεις της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Πράγματι, οι διατάξεις των ιδρυτικών Συνθηκών δεν προβλέπουν ρητά σε μεγάλο βαθμό τις αρχές και τους κανόνες που διέπουν τη σχέση ευρωπαϊκού και εθνικού δικαίου. Έτσι το Δικαστήριο ήταν και είναι αυτό το οποίο διατυπώνει και διαμορφώνει τις αρχές και τους κανόνες, στοιχεία απαραίτητα για τη λειτουργία της έννομης τάξης της Ένωσης.

Εν προκειμένω, όπως θα εκτεθεί αναλυτικά στη συνέχεια, το Δικαστήριο ανέπτυξε, διαμόρφωσε και πραγμάτωσε την αρχή του αμέσου αποτελέσματος σε βάθος χρόνου, αλλάζοντας ριζικά τη θέση του πολίτη της Ένωσης στην έννομη τάξη της, επηρεάζοντας καθοριστικά την έκταση και το περιεχόμενο της ολοκλήρωσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.

ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Για την εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας και λόγω της θεωρητικής φύσεως του αντικειμένου της, η έρευνα έλαβε χώρα σε δύο φάσεις, όπως ακριβώς αποτυπώθηκε και στη δομή της.

Κατά πρώτον, αναζητήθηκε όλο το θεωρητικό υπόβαθρο της έννοιας της αρχής του αμέσου αποτελέσματος και των συγγενικών με αυτήν εννοιών, έτσι ώστε να εκτεθεί η έννοια αυτή εντός ενός ευρύτερου πλαισίου με στόχο την εναργή και πληρέστερη κατανόηση και παρουσίασή της. Οι πηγές της βιβλιογραφίας αντλήθηκαν από νομικές βιβλιοθήκες και ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων και μελετήθηκαν παράλληλα και σε αντιπαραβολή μεταξύ τους, με στόχο να εντοπισθούν και να εκτεθούν τυχόν αντίθετες απόψεις μεταξύ των γραφόντων αλλά και σημεία στα οποία υπάρχει ομοφωνία ή εξάγεται μία κρατούσα άποψη.

Στη συνέχεια, ακολούθησε αναζήτηση αποφάσεων του ΔΕΕ (πρώην ΔΕΚ) σε ηλεκτρονική βάση δεδομένων, οι οποίες θεμελίωσαν και διαμόρφωσαν την εν λόγω αρχή. Αφού μελετήθηκαν ξεχωριστά κι έπειτα σε αντιπαραβολή, σταχυολογήθηκαν οι κρισιμότερες εξ αυτών, ταξινομήθηκαν και αναλύθηκαν κατά σειρά στην παρούσα με βάση το είδος της πηγής του δικαίου που αφορούν (πρωτογενές, παράγωγο κ.ο.κ), ακολουθώντας τη δομή του θεωρητικού σκέλους αυτής, ώστε να επιτευχθεί η αντιστοιχία θεωρίας και νομολογίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΟΥ ΑΜΕΣΟΥ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΟΣ

A. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ ΤΗΣ ΕΝΩΣΙΑΚΗΣ ΕΝΝΟΜΗΣ ΤΑΞΗΣ

Το κυριότερο χαρακτηριστικό του δικαίου της Ένωσης, η βασικότερη αρχή η οποία διέπει την ενωσιακή έννομη τάξη και στην οποία οφείλονται όλα τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά της, μεταξύ των οποίων και η υπό μελέτη και εισήγηση αρχή του αμέσου αποτελέσματος, δεν είναι άλλη παρά η αυτονομία της. Το Δικαστήριο, μέσω της νομολογίας του, κατά τη διάρκεια όλων αυτών των δεκαετιών, στην οποία το ενωσιακό δίκαιο αναπτύχθηκε, ζυμώθηκε, απέκτησε μορφή και ισχύ, λειτουργώντας πλέον ως πυξίδα και σημείο αναφοράς για όλες τις εθνικές νομοθεσίες, προσπάθησε να διασφαλίσει την ομοιόμορφη μεταχείριση του και να θεμελιώσει τις εξαιρετικές του ιδιότητες με πολύτιμο εργαλείο του αυτήν ακριβώς την αρχή.

Η αρχή της αυτονομίας της ενωσιακής έννομης τάξης και του ενωσιακού δικαίου αποτελεί μία θεωρητική κατασκευή στην οποία το ΔΕΕ κατέφυγε από πολύ νωρίς. Το τελευταίο έθεσε ως βάση των ιδιοτήτων του ενωσιακού δικαίου το γεγονός ότι παράγεται στο εσωτερικό μιας νέας, αυτόνομης έννομης τάξης, ξεχωριστής από τις έννομες τάξεις των κρατών μελών. Η νέα αυτή, ιδιαίτερη έννομη τάξη διαθέτει πραγματικές εξουσίες, που απορρέουν από τον περιορισμό των

αρμοδιοτήτων των κρατών – μελών και τη μεταβίβαση σ’ αυτήν κάποιων εξουσιών τους. Δημιουργήθηκε έτσι, αν και σε περιορισμένους μόνο τομείς ένα «σύστημα δικαίου», που ισχύει όχι μόνον για τα κράτη – μέλη, αλλά και για τους πολίτες τους.¹ Ο ιδιαίτερος αυτός χαρακτήρας της ενωσιακού δικαίου ως προς τα επί μέρους εθνικά δίκαια των κρατών – μελών πρέπει να διατηρηθεί, για να καταφέρει να κατατείνει στην πραγμάτωση των στόχων της νέας - πάντα υπό διαμόρφωση – έννομης τάξης. Πλέον, με εργαλείο τη θεωρητική αυτή κατασκευή, την αρχή της αυτονομίας, διαμορφώνεται ένα συμπαγές δικαιοσύστημα, αὐταρκες θεσμικά, το οποίο αναπτύσσεται κατά κανόνα αυτοτελώς και ανεξάρτητα από την ανάπτυξη των εθνικών δικαίων. Ούτε τα εθνικά δίκαια δύνανται να επηρεάσουν σε μεγάλο βαθμό την υπερεθνική έννομη τάξη, ούτε αντιστρόφως, η τελευταία δε μπορεί να υπεισέρχεται χωρίς περιορισμούς στην εθνική. Ωστόσο, αυτό δε σημαίνει ότι η ανάπτυξη αυτή χωρεί σε απόλυτα στεγανά. Μεταξύ της ενωσιακής κι εθνικής έννομης τάξης αδιαμφισβήτητη είναι η αλληλεπίδραση και η αμφίδρομη σχέση υπό την οποία αυτές τελούν. Δίαυλοι επικοινωνίας, κυρίως μέσω των γενικών αρχών του δικαίου, των εθνικών δικαστηρίων και των δικαστηρίων της Ένωσης, αναπτύσσονται μεταξύ των εννόμων αυτών τάξεων προκαλώντας μία εξαιρετικά γόνιμη ανταλλαγή αλλά και μία θετικώς εννοούμενη «αντιπαράθεση» ανάμεσά τους.

Με την απόφαση *Costa v. ENEL*², το ΔΕΚ προέβη στη διακήρυξη και θεμελίωση της αρχής της υπεροχής και ανήγαγε την αυτονομία του ενωσιακού δικαίου σε θεμέλιο λίθο του ενοποιητικού εγχειρήματος. Ειδικότερα, σύμφωνα με το Δικαστήριο: «*Σε αντίθεση με τις συνηθισμένες διεθνείς συνθήκες, η Συνθήκη ΕΚ εγκαθίδρυσε, ευθύς ως ίσχυσε, μια ιδιαίτερη έννομη τάξη, που είναι αναπόσπαστο τμήμα του νομικού συστήματος των κρατών μελών και δεσμεύει τα δικαστήριά τους*» και περαιτέρω «... *συνάγεται ότι, εφόσον το δίκαιο που γεννήθηκε από τη Συνθήκη απορρέει από αυτόνομη πηγή δικαίου, δεν είναι δυνατόν λόγω του ιδιόμορφου πρωτότυπου χαρακτήρα του, να του αντιπασσεται οποιοδήποτε εσωτερικό νομοθετικό κείμενο, χωρίς να χάνει τον κοινοτικό*

¹ Ε. Ρ. Σαχπεκίδου, Ευρωπαϊκό Δίκαιο, Β' Έκδοση, σ. 483-484.

² ΔΕΚ 6/64, *Flaminio Costa κ Ente Nazionale per L' Energia Elettrica*(E.N.E.L.), 15.06.1964

του χαρακτήρα και χωρίς να διακυβεύεται η νομική βάση της ίδιας της Κοινότητας».

Η αρχή της αυτονομίας του δικαίου της Ένωσης αποτελεί, συναγόμενα, τη βάση πάνω στην οποία στηρίζονται και διαμορφώνονται όλες οι επιμέρους αρχές που διέπουν τον ενωσιακό κανόνα, όπως η υποχρέωση των αρχών των κρατών – μελών σε σύμφωνη με το δίκαιο της Ένωσης ερμηνεία του εθνικού τους δικαίου, το άμεσο αποτέλεσμα των κανόνων του δικαίου της Ένωσης και η υπεροχή του ενωσιακού δικαίου έναντι των κανόνων του εθνικού. Αξίζει να τονισθεί πως το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαφυλάσσει με ευλάβεια την αυτονομία του δικαίου της, γεγονός που επιβεβαιώνεται από πλήθος αποφάσεων που έχει εκδώσει, έχοντας ως πρωταρχικό σκοπό και καταβάλλοντας συνεχώς προσπάθειες για την περιφρούρηση της.

B. Η ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΑΜΕΣΟΥ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΟΣ

I. Άμεσο αποτέλεσμα και άμεση ισχύς

Απαραίτητη καθίσταται στο σημείο αυτό η διάκριση μεταξύ της αρχής του αμέσου αποτελέσματος και της αμέσου ισχύος (*direct applicability*, *applicabilité directe*) των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης, έννοιες όχι πάντα διακριτές αλλά συχνά συγχεόμενες μεταξύ τους. Ο όρος «άμεση ισχύς» απαντάται στη Συνθήκη³ σε συνάρτηση μόνον προς τον Κανονισμό⁴. Ως άμεση ισχύς ορίζεται η ιδιότητα του κανονισμού να αναπτύσσει τις συνέπειές του στο εσωτερικό των κρατών μελών, χωρίς να χρειασθεί οποιαδήποτε πράξη κύρωσης ή μεταφοράς

³ Αρ. 288 ΣΛΕΕ : «Ο κανονισμός έχει γενική ισχύ. Είναι δεσμευτικός ως προς όλα τα μέρη του και ισχύει άμεσα σε κάθε κράτος μέλος».

⁴ Υποστηρίζεται η άποψη ότι άμεση ισχύ έχουν και οι οδηγίες, παρά το ότι προβλέπουν τη λήψη εθνικών μέτρων εφαρμογής, καθώς τέτοια εθνικά μέτρα δεν συνιστούν προϋπόθεση για την εισδοχή τους αλλά έχουν εκτελεστικό χαρακτήρα (Β. Χριστιανός, Μ. Κουσκούνα, Ρ.Ε. Παπαδοπούλου, Μ. Περάκης, Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης Μέσα Από Τη Νομολογία, σ. 39).

του και μάλιστα συγχρόνως σε όλα τα κράτη μέλη, μόλις παρέλθει ο χρόνος, που ο ίδιος ο κανονισμός προβλέπει ή το εικοσαήμερο από τη δημοσίευσή του⁵ (σημερινό άρθρο 297 Ι ΣΛΕΕ⁶).

Πέραν της ρύθμισης αυτής, η ιδρυτική Συνθήκη δεν προέβλεπε τίποτε σχετικά με τον τρόπο ισχύος του πρωτογενούς δικαίου, ενώ για τις οδηγίες η διατύπωσή της ήταν σαφής : εφόσον απαιτείται παρεμβολή των εθνικών αρχών, προκειμένου η οδηγία να αναπτύξει τις συνέπειές της, οποιαδήποτε μορφή άμεσης ισχύος φαινόταν να αποκλείεται. Το ζήτημα έλαβε νέες διαστάσεις, όταν ιδιώτες - φυσικά και νομικά πρόσωπα - χρειάστηκε να αντλήσουν είτε από το πρωτογενές δίκαιο είτε από οδηγίες ή αποφάσεις δικαιώματα, τα οποία τους παραχωρούσε το κοινοτικό δίκαιο και τα οποία δεν εξασφάλιζε το εθνικό. Στη δεύτερη αυτή εκδοχή του προβλήματος, το Δικαστήριο κάνει λόγο πλέον όχι για άμεση ισχύ αλλά για άμεσο αποτέλεσμα των κοινοτικών πράξεων⁷.

Έτσι, διατάξεις με άμεση ισχύ δύνανται εκ του περιεχομένου τους να μην αφορούν τους ιδιώτες. Αντιστρόφως, χάρη στην ιδιαίτερα πλούσια και τολμηρή νομολογία του ΔΕΚ, διατάξεις που στερούνται άμεσης ισχύος δύνανται υπό προϋποθέσεις να έχουν άμεσο αποτέλεσμα (π.χ. στην περίπτωση των οδηγιών).⁸

Ωστόσο, έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι το άμεσο αποτέλεσμα του ενωσιακού κανόνα αποτελεί το τελευταίο στάδιο της αρχής της άμεσης ισχύος. Ειδικότερα, η αρχή της άμεσης ισχύος αναλύεται σε τρία επιμέρους στάδια: πρώτον, η θέση του κανόνα σε ισχύ αποτελεί το αφηρητικό σημείο για την εισδοχή του στην έννομη τάξη (incorporation)

⁵ Ε. Ρ. Σαχπεκίδου, ο.π, σ. 486.

⁶ «1. Οι νομοθετικές πράξεις που εκδίδονται σύμφωνα με τη συνήθη νομοθετική διαδικασία υπογράφονται από τον πρόεδρο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και τον πρόεδρο του Συμβουλίου.

Οι νομοθετικές πράξεις που εκδίδονται σύμφωνα με ειδική νομοθετική διαδικασία υπογράφονται από τον πρόεδρο του θεσμικού οργάνου που τις εξέδωσε.

Οι νομοθετικές πράξεις δημοσιεύονται στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αρχίζουν να ισχύουν από την ημερομηνία που ορίζουν ή, άλλως, την εικοστή ημέρα από τη δημοσίευσή τους».

⁷ Ε. Ρ. Σαχπεκίδου, ο.π, σ. 486.

⁸ Γ.-Ε.Φ ΚΑΛΑΒΡΟΣ – Θ.Γ. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ, Το Δίκαιο Της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σ.213-214.

με αποτέλεσμα να αναπτύσσει πλέον τα αποτελέσματά του στο εσωτερικό της. Δεύτερον, η εφαρμογή του εντός του κράτους χωρίς να απαιτείται ενδιάμεση πράξη από τον εθνικό νομοθέτη για τη μεταφορά του ή άλλη διαδικαστική πράξη εθνικών οργάνων (applicability). Τρίτον, ο κανόνας παράγει άμεσο αποτέλεσμα για τους ιδιώτες (direct effect), οι οποίοι αποκτούν δικαιώματα και υποχρεώσεις που μπορούν να προβληθούν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων κι πηγάζουν από τον κοινοτικό κανόνα.⁹

Συνοψίζοντας αυτή τη σύντομη αναφορά στη διάκριση των δύο αυτών εννοιών, οι έννοιες αυτές, μολονότι διακριτές, βρίσκονται σε μία σχέση αλληλουχίας και αλληλοσυμπλήρωσης μεταξύ τους. Δεν αντιπαρατίθενται αλλά συνθέτουν την έννοια της λεγόμενης «αμεσότητας» του ενωσιακού κανόνα, που, μαζί με την αρχή της υπεροχής, μετουσιώνουν τη «διαπλοκή» των επί μέρους εννόμων τάξεων και εξασφαλίζουν την ομοιόμορφη και αποτελεσματική εφαρμογή του σε όλα τα κράτη μέλη.

II. Προϋποθέσεις της αρχής

Όπως έχει ήδη προαναφερθεί, το άμεσο αποτέλεσμα αναφέρεται στην ικανότητα του ενωσιακού κανόνα να παράγει δικαιώματα, τα οποία οι ιδιώτες δύνανται να επικαλούνται απευθείας ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, χωρίς να απαιτείται η λήψη συγκεκριμένων μέτρων από το κάθε κράτος μέλος.

Ο ενωσιακός κανόνας χαίρει άμεσου αποτελέσματος όταν είναι κατά το περιεχόμενό του σαφής, ακριβής κι ανεπιφύλακτος, δεν υπόκειται δηλαδή σε καμία αίρεση ή προθεσμία και δεν απαιτεί, για την εφαρμογή του, τη λήψη εθνικών μέτρων που ανάγονται στη διακριτική ευχέρεια του κράτους μέλους. Οι προϋποθέσεις αυτές έχουν εφαρμοστεί από το Δικαστήριο σε όλες τις βαθμίδες και τις κατηγορίες των διατάξεων

⁹ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΛΙΝΑ, Εθνικό Σύνταγμα και Κοινοτικό Δίκαιο: Το ζήτημα της «υπεροχής», σ.113-114.

του ενωσιακού δικαίου. Με άλλα λόγια, τα δικαιώματα που απονέμονται από τις διατάξεις του ενωσιακού δικαίου στον ιδιώτη πρέπει να είναι σαφώς προσδιορισμένα, απροϋπόθετα και να μην εξαρτώνται από άλλα εκτελεστικά μέτρα του εθνικού δικαίου.

III. Κάθετο και οριζόντιο άμεσο αποτέλεσμα – Πλήρες και μερικό άμεσο αποτέλεσμα

Το άμεσο αποτέλεσμα των διατάξεων του ευρωπαϊκού δικαίου αποτελείται από δύο πτυχές, ήτοι ένα κάθετο αποτέλεσμα και ένα οριζόντιο αποτέλεσμα. Αρχικά, το άμεσο αποτέλεσμα των κοινοτικών κανόνων αναγνωρίστηκε σε σχέση με τα δικαιώματα τα οποία οι ιδιώτες μπορούν να επικαλούνται έναντι των δημοσίων αρχών. Το κάθετο άμεσο αποτέλεσμα επομένως ισχύει στις σχέσεις μεταξύ των ιδιωτών και της χώρας. Αυτό σημαίνει ότι οι ιδιώτες μπορούν να επικαλεστούν έναν ευρωπαϊκό κανόνα ενώπιον του εθνικού δικαστή έναντι του κράτους μέλους. Σταδιακά όμως επιβεβαιώθηκε η δυνατότητα επίκλησης των δικαιωμάτων, που διασφαλίζει η κοινοτική έννομη τάξη έναντι των ιδιωτών. Στην περίπτωση αυτή γίνεται λόγος για το οριζόντιο άμεσο αποτέλεσμα το οποίο ισχύει στις σχέσεις μεταξύ των ιδιωτών. Αυτό σημαίνει ότι ένας ιδιώτης μπορεί να επικαλεστεί έναν ευρωπαϊκό κανόνα έναντι ενός άλλου ιδιώτη.

Το άμεσο αποτέλεσμα συνίσταται κατ' αρχήν στη δυνατότητα των κανόνων του δικαίου της Ένωσης να παράγουν πλήρως τα έννομα αποτελέσματά τους κατοχυρώνοντας πλήρως δικαιώματα ή επιβάλλοντας υποχρεώσεις στους ιδιώτες με αποτέλεσμα να οδηγούμαστε σε ένα πλήρες άμεσο αποτέλεσμα. Δεν αποκλείεται ωστόσο το άμεσο αποτέλεσμα να είναι μερικό, όταν οι ιδιώτες μπορούν να επικαλεστούν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων τις διατάξεις του δικαίου της Ένωσης προκειμένου να ασκήσουν εν μέρει τα δικαιώματα που απορρέουν από αυτές (μερικό άμεσο αποτέλεσμα). Το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιου μερικού άμεσου αποτελέσματος είναι η περίπτωση

των οδηγιών οι οποίες δεν έχουν ενσωματωθεί εγκαίρως ή ορθώς στην εσωτερική έννομη τάξη και η επίκληση των οποίων εγγυάται, ανάλογα με την ακρίβεια των διατάξεων και το είδος της διαφοράς, αν όχι την πλήρη, τουλάχιστον την ελάχιστη δικαστική προστασία των δικαιωμάτων που κατοχυρώνουν.¹⁰

IV. Δικαστικό και διοικητικό άμεσο αποτέλεσμα

Κατά κανόνα, το άμεσο αποτέλεσμα, αφορά στη δυνατότητα των ιδιωτών να επικαλεστούν τις διατάξεις του δικαίου της Ένωσης ενώπιον των δικαστικών οργάνων των κρατών μελών. Στην περίπτωση αυτή, γίνεται λόγος για δικαστικό άμεσο αποτέλεσμα.

Ωστόσο, το περιεχόμενο της αρχής είναι ευρύτερο καθώς αναφέρεται στην αναγνώριση δικαιωμάτων και υποχρεώσεων απευθείας για τους ιδιώτες. Κατά συνέπεια, το άμεσο αποτέλεσμα ενδέχεται να αφορά και στη δυνατότητα επίκλησης των δικαιωμάτων ενώπιον των διοικητικών οργάνων, κάθε φορά που ο ιδιώτης συμμετέχει σε διαδικασία, που τελεί υπό την ευθύνη της εθνικής διοίκησης ή ασκεί διοικητική προσφυγή, οπότε εν προκειμένω μπορούμε να κάνουμε λόγο για διοικητικό άμεσο αποτέλεσμα.¹¹

¹⁰ Γ.-Ε.Φ ΚΑΛΑΒΡΟΣ – Θ.Γ. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ, ο.π., σ. 215-216.

¹¹ Γ.-Ε.Φ ΚΑΛΑΒΡΟΣ – Θ.Γ. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ, ο.π., σ. 214-215.

Γ. ΤΟ ΑΜΕΣΟ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ ΤΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΓΕΝΟΥΣ ΕΝΩΣΙΑΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Ο τρόπος ισχύος του γραπτού πρωτογενούς κοινοτικού δικαίου, κυρίως δηλαδή του δικαίου των ιδρυτικών Συνθηκών, δε φαινόταν ότι μπορεί να προξενήσει ιδιαίτερα προβλήματα, δεδομένου ότι η κύρωση των κειμένων αυτών από τα κράτη μέλη αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για την έναρξη ισχύος της. Το περιεχόμενο ωστόσο των διατάξεων των Συνθηκών παρουσιάζει μια ποικιλομορφία και μία διαφορετική κανονιστική πυκνότητα, γεγονός που έθεσε πολύ γρήγορα τα πρώτα ερωτηματικά και έδωσε αφορμή για την έκδοση μιας από τις χαρακτηριστικότερες αποφάσεις του ΔΕΚ, στη υπόθεση van Gend en Loos. Αφορμή στάθηκε μία διάταξη της Συνθήκης, που απαγόρευε στα κράτη μέλη να επιβάλλουν νέους δασμούς ή να αυξάνουν το ύψος των ήδη υπαρχόντων στις μεταξύ τους σχέσεις. Το ΔΕΚ, στην απόφαση αυτή, όπως θα αναλυθεί και σε επόμενο κεφάλαιο, εξετάζοντας «το πνεύμα, την οικονομία και το γράμμα της συγκεκριμένης διάταξης», κατέληξε στο συμπέρασμα ότι υπάρχει στην περίπτωση αυτή μία σαφής και ακριβής επιταγή προς τα κράτη μέλη, η οποία δεν εξαρτάται από αιρέσεις και επιβάλλει όχι θετική ενέργεια, αλλά παράλειψη, είναι λοιπόν, απολύτως ικανή να παραγάγει άμεσα αποτελέσματα υπέρ των ιδιωτών, να αποτελέσει δηλαδή αντικείμενο επίκλησης ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου.

Η ποικιλία και η ιδιαιτερότητα των διατάξεων του πρωτογενούς δικαίου αποτελεί χαρακτηριστικό που διαφοροποιεί και την ανάπτυξη του αμέσου αποτελέσματος κάθε μίας εξ αυτών. Δεν είναι όλες οι διατάξεις του πρωτογενούς δικαίου σε θέση να αναπτύξουν άμεσα αποτελέσματα, αν όμως επιτρέπεται από τη διάρθρωση και το σκοπό τους, ορισμένες από αυτές ενεργοποιούνται ακόμη και χωρίς την παρεμβολή των κρατικών αρχών, παρέχοντας στα φυσικά ή νομικά πρόσωπα δυνατότητες άγνωστες μέχρι τότε για το δίκαιο των Συνθηκών. Η εξέλιξη της νομολογίας του ΔΕΚ, συνέβαλλε στη συνέχεια σε μία

γενική άμβλυση των κριτηρίων που τέθηκαν με την απόφαση Van Gend, με αποτέλεσμα οι προϋποθέσεις παραγωγής άμεσων αποτελεσμάτων να συντρέχουν ευκολότερα. Το στοιχείο παραδείγματος χάρη της υποχρέωσης αποχής του κράτους μέλους σχετικοποιήθηκε αισθητά, μέχρι σημείου να θεωρείται ότι εγκαταλείφθηκε. Μία διάταξη του πρωτογενούς δικαίου μπορεί να εφαρμόζεται άμεσα, ακόμη και όταν χρειάζεται κάποια θετική ενέργεια από πλευράς των εθνικών αρχών και αυτή παραλείπεται, εάν παρέλθει η προβλεπόμενη από τη Συνθήκη μεταβατική περίοδος, χωρίς να χρειασθεί οποιαδήποτε μεσολάβηση είτε των θεσμικών οργάνων είτε των κρατών μελών.¹²

Όσον αφορά στις σχέσεις μεταξύ φυσικών και νομικών προσώπων, οι οποίες χαρακτηρίζονται από τη θεωρία ως «οριζόντιες», η νομολογία του Δικαστηρίου έχει δεχθεί ότι διατάξεις της Συνθήκης αναδίδουν, εν αντιθέσει με διατάξεις των Οδηγιών, «οριζόντιο άμεσο αποτέλεσμα». Έχει κριθεί ότι το τότε άρθρο 119 ΣυνθΕΟΚ (νυν άρθρο 137 ΣΛΕΕ) έχει άμεσο αποτέλεσμα ως προς την ισότητα αμοιβών στις σχέσεις ιδιωτών. Το ίδιο ισχύει και για τους κανόνες ανταγωνισμού των άρθρων 81 ΕΚ και 82 ΕΚ (νυν άρθρα 101 ΣΛΕΕ και 102 ΣΛΕΕ). Οριζόντιο άμεσο αποτέλεσμα έχουν και οι γενικές αρχές του ενωσιακού δικαίου, π.χ. η αρχή της ισότητας, έστω κι αν συγκεκριμενοποιείται μέσω διατάξεων οδηγίας.¹³

Επομένως, όταν οι διατάξεις της Συνθήκης απονέμουν δικαιώματα υπέρ του ιδιώτη σαφώς προσδιορισμένα δυνάμει των εν λόγω διατάξεων και χωρίς να συνοδεύονται από επιφυλάξεις ή να εξαρτώνται από άλλα εκτελεστικά μέτρα του εθνικού δικαίου, οι ιδιώτες που διεκδικούν ενώπιον του εθνικού δικαστή τα δικαιώματα αυτά, επιτρέπουν στον εν λόγω δικαστή να κρίνει ότι ο ενωσιακός κανόνας που εντάσσεται στην έννομη τάξη της Ένωσης «μεταφέρεται» σε μία άλλη έννομη τάξη, αυτή των κρατών μελών. Το άμεσο αποτέλεσμα συνίσταται εδώ στο ότι ο ιδιώτης, όχι μόνο επιτυγχάνει έναντι του κράτους τη διασφάλιση του δικαιώματος που του απονέμει η Συνθήκη αλλά και με την πρωτοβουλία του διαμορφώνει στη συγκεκριμένη περίπτωση τη διείδουση του

¹² Ε. Ρ. Σαχπεκίδου, ο.π, σ. 487-488.

¹³ Υπόθεση C-555/07, Küçükdeveci

ενωσιακού κανόνα στο εσωτερικό δίκαιο και τη συμμόρφωση, εν προκειμένω, του κράτους προς τον κανόνα αυτόν.

Στο πλαίσιο αυτό κρίθηκε π.χ. ότι το άρθρο 52 ΣυνθΕΟΚ (νυν άρθρο 49 ΣΛΕΕ) για την ελεύθερη εγκατάσταση ή το άρθρο 59 ΣυνθΕΟΚ (νυν άρθρο 56 ΣΛΕΕ) για την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών γεννούν απ' ευθείας κατά του κράτους δικαιώματα υπέρ των ιδιωτών και αντίστοιχα υποχρεώσεις των κρατών μελών («κάθετο» άμεσο αποτέλεσμα). Προϋπόθεση του άμεσου αποτελέσματος κατά τα ανωτέρω ήταν και είναι ότι οι διατάξεις αυτές της Συνθήκης είναι σαφείς, επιβάλλουν στα κράτη συγκεκριμένες και χωρίς όρους υποχρεώσεις και έχουν ρυθμιστική πληρότητα, δηλαδή οι υποχρεώσεις αυτές δεν εξαρτώνται από εκτελεστικά μέτρα που πρέπει να θεσπιστούν από τα κράτη μέλη. Οι προϋποθέσεις αυτές είναι ιδιαίτερα περιοριστικές, είναι όμως αναγκαίες, διότι στην πραγματικότητα μεταφέρεται ένα δικαίωμα που εγκαθιδρύει μία έννομη τάξη, η ενωσιακή, σε μία άλλη, την εθνική, οι διατάξεις της οποίας παραμερίζονται.

Συνεπώς, η μη εφαρμογή από τα κράτη μέλη διατάξεων της Συνθήκης, οι οποίες έχουν κατά τα ανωτέρω άμεσο αποτέλεσμα, τυγχάνει κυρώσεως κατά του κράτους, η οποία καταγιγνώσκεται από τα εθνικά δικαστήρια, υπό την έννοια ότι τα δικαστήρια αυτά επιβάλλουν ως κύρωση κατά του κράτους μέλους που παραβιάζει τη Συνθήκη τον παραμερισμό του εθνικού και την απ' ευθείας εφαρμογή του έχοντος άμεσο αποτέλεσμα ενωσιακού κανόνα, τούτο μάλιστα ανεξαρτήτως του ότι η παράβαση αυτή μπορεί να τύχει και άλλου τύπου κυρώσεων, όπως π.χ. από το Δικαστήριο δυνάμει των άρθρων 258 επ. ΣΛΕΕ.¹⁴

¹⁴ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Α. ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ, Εισαγωγή Στο Δίκαιο Της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σ. 159 – 161

Δ. ΤΟ ΑΜΕΣΟ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ ΤΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ ΤΟΥ ΠΑΡΑΓΩΓΟΥ ΕΝΩΣΙΑΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

I. Το άμεσο αποτέλεσμα των Κανονισμών

Το άρθρο 288 εδ. β' ΣυνθΛΕΕ ορίζει ότι «ο κανονισμός έχει γενική ισχύ. Είναι δεσμευτικός ως προς όλα τα μέρη του και ισχύει άμεσα σε κάθε κράτος μέλος». Η άμεση ισχύς του κανονισμού που συνεπάγεται το εν λόγω άρθρο έχει ως άμεση συνέπεια το άμεσο αποτέλεσμα των διατάξεων του. Ο κανονισμός είναι η μόνη πράξη του δικαίου της Ένωσης, η οποία από την ίδια τη Συνθήκη είναι εξοπλισμένη με άμεση ισχύ και, ακολούθως, με άμεσο αποτέλεσμα. Πιο συγκεκριμένα, ως *lex perfecta*, ο κανονισμός δεν εξαρτά την παραγωγή των έννομων αποτελεσμάτων του από την έκδοση εθνικών μέτρων, που θα μεταγράψουν τις διατάξεις του κανονισμού στην εσωτερική έννομη τάξη.

Το ΔΕΚ επαναλαμβάνει παγίως ότι από τον κανονισμό απορρέουν άμεσα δικαιώματα αλλά και υποχρεώσεις για όλους όσους αφορά, είτε πρόκειται για κράτη μέλη είτε για ιδιώτες. Ωστόσο ο κανονισμός ενδέχεται να προβλέπει εξαιρέσεις, οι οποίες όμως δεν αναιρούν το άμεσο αποτέλεσμά του. Το κράτος μέλος μπορεί να επικαλείται τις εν λόγω εξαιρέσεις αλλά αυτό δεν εμποδίζει το άμεσο αποτέλεσμα του ίδιου του κανονισμού, δηλαδή τη δυνατότητα των ιδιωτών να επικαλεστούν τις διατάξεις του απευθείας έναντι των εθνικών αρχών και δη των δικαστηρίων προκειμένου να ζητήσουν την εφαρμογή (ή την προστασία) των δικαιωμάτων που απορρέουν από αυτές.

Το άμεσο αυτό αποτέλεσμα των κανονισμών αφορά, τέλος, όχι μόνο τις σχέσεις μεταξύ του κράτους μέλους και των διοικουμένων (κάθετο άμεσο αποτέλεσμα) αλλά και τις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών (οριζόντιο άμεσο αποτέλεσμα). Έτσι π.χ. οι μετακινούμενοι εργαζόμενοι εντός της Ε.Ε. μπορούν να επικαλεστούν τις διατάξεις ενός κανονισμού που ρυθμίζει τα

θέματα κοινωνικής τους ασφάλισης, τόσο έναντι των δημοσίων αρχών όσο και κατά του εργοδότη του, φυσικό πρόσωπο ή νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου.¹⁵

Ωστόσο αξίζει να σημειωθεί εδώ η άποψη, σύμφωνα με την οποία, όσον αφορά τους κανονισμούς πρόκειται μόνο για άμεση εφαρμογή και όχι για άμεσο αποτέλεσμα. Γίνεται εν προκειμένω λόγος για «κάθετη» άμεση εφαρμογή, όταν οι κανονισμοί συνιστούν πηγή δικαιωμάτων και υποχρεώσεων για τα φυσικά ή νομικά πρόσωπα έναντι του κράτους μέλους και για «οριζόντια» άμεση εφαρμογή όταν οι ιδιώτες μπορούν να επικαλεστούν κανονισμό έναντι άλλων φυσικών ή νομικών προσώπων.¹⁶

II. Το άμεσο αποτέλεσμα των Οδηγιών

Η οδηγία αποτελεί την πλέον πρωτότυπη κατηγορία πράξεων του παραγώγου δικαίου της Ένωσης. Η πρωτοτυπία της έγκειται στο γεγονός ότι η σύλληψή της επιχειρεί να εξισορροπήσει τη νομοθετική λειτουργία της Ένωσης μεταξύ της υπερεθνικής και της εθνικής αρμοδιότητας.

Σύμφωνα με το άρθρο 288 εδ. γ' ΣυνθΛΕΕ, «η οδηγία δεσμεύει κάθε κράτος μέλος στο οποίο απευθύνεται, όσον αφορά το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, αλλά αφήνει την επιλογή του τύπου και των μέσων στην αρμοδιότητα των εθνικών αρχών».

Ο υπερεθνικός νομοθέτης ορίζει τους στόχους, τις γενικές κατευθύνσεις που πρέπει να ακολουθηθούν, αφήνοντας στα κράτη μέλη τη διακριτική ευχέρεια ως προς τα μέτρα και τη μορφή των δράσεων που κρίνουν κατάλληλα για την επίτευξη αυτών των στόχων. Αυτή η άσκηση της νομοθετικής λειτουργίας σε δύο επίπεδα επιτρέπει τη διατήρηση της λεπτής ισορροπίας μεταξύ του υπερεθνικού συμφέροντος και της κρατικής αρμοδιότητας. Η ομοιόμορφη και αποτελεσματική εφαρμογή

¹⁵ Γ.-Ε.Φ ΚΑΛΑΒΡΟΣ – Θ.Γ. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ, ο.π., σ. 223

¹⁶ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Α. ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ, *Μετεξελίξεις Της Προσφυγής Λόγω Παραβάσεως Στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, σ. 140

του δικαίου της Ένωσης απαιτεί την επιβολή υποχρεώσεων αποτελέσματος για όλα τα κράτη μέλη. Ταυτόχρονα, η παρέμβαση των κρατών μελών στη δικαιοπαραγωγική διαδικασία που εισάγει η οδηγία είναι στρατηγικής σημασίας. Οι εθνικές αρχές, με τη μεταφορά της οδηγίας, προσαρμόζουν την εσωτερική νομοθεσία στις υπερεθνικές επιταγές, λαμβάνοντας υπόψη τις πολιτικές, κοινωνικές, νομικές ή άλλες ιδιαιτερότητες του κράτους μέλους.¹⁷

Στο πλαίσιο του παραγώγου δικαίου και σχετικά νωρίς το Δικαστήριο αναγνώρισε το άμεσο αποτέλεσμα διατάξεων οδηγιών, οι οποίες δεν έχουν μεταφερθεί ή έχουν μεταφερθεί πλημμελώς στο εσωτερική έννομη τάξη και οι οποίες απονέμουν δικαιώματα υπέρ φυσικών ή νομικών προσώπων. Παρά τη νομοθετική διαφοροποίηση κανονισμού από την οδηγία, το Δικαστήριο έκρινε ότι και άλλες πράξεις εκτός αυτού μπορούν να παραγάγουν παρόμοια με αυτόν αποτελέσματα. Το γεγονός δηλαδή ότι η Συνθήκη εξοπλίζει τον κανονισμό με άμεση ισχύ, δε συνεπάγεται ότι άλλες κατηγορίες πράξεων δε μπορούν ποτέ να έχουν ανάλογα αποτελέσματα. Στο ενδεχόμενο μη συμμόρφωσης ή ατελούς συμμόρφωσης των κρατών μελών προς την οδηγία, το Δικαστήριο επιδιώκει να πάρουν την κατάσταση στα χέρια τους οι ίδιοι οι πολίτες ή τα νομικά πρόσωπα, επικαλούμενοι την οδηγία ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων των κρατών μελών. Αν η οδηγία έχει άμεσο αποτέλεσμα, η επίκληση αυτή έχει ως συνέπεια τη μη εφαρμογή κανόνα εθνικού δικαίου, ο οποίος είναι αντίθετος προς τις διατάξεις της οδηγίας. Εξαιρετικής σημασίας αποδείχθηκε η κατασκευή του ΔΕΚ για το άμεσο αποτέλεσμα των Οδηγιών. Το άμεσο αποτέλεσμά τους, όπως συνέβη και με το άμεσο αποτέλεσμα των διατάξεων της Συνθήκης, συνέβαλε σε πολύ σημαντικό βαθμό στην αναβάθμιση του ρόλου του πολίτη ή του νομικού προσώπου κατά τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης.¹⁸

¹⁷ Γ.-Ε.Φ ΚΑΛΑΒΡΟΣ – Θ.Γ. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ, ο.π., σ. 224-225.

¹⁸ Ε. Ρ. Σαχπεκίδου, ο.π, σ. 493.

α) Προϋποθέσεις αμέσου αποτελέσματος οδηγιών

Προκειμένου να αναπτύξει η διάταξη μιας οδηγίας άμεσα αποτελέσματα ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, πρέπει αρχικά να έχει παρέλθει η προθεσμία μεταφοράς της οδηγίας στην εσωτερική έννομη τάξη. Όσο διαρκεί το χρονικό αυτό διάστημα, δε γίνεται λόγος για απευθείας θεμελίωση δικαιωμάτων υπέρ των ιδιωτών από το κείμενο της. Οι υποχρεώσεις του κράτους από την οδηγία πριν τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς της χαρακτηρίζεται από μία ιδιομορφία και εξαντλούνται στην απαγόρευση της πλήρους υπονόμησης των στόχων της για το μέλλον. Τα κράτη μέλη δηλαδή, οφείλουν να απέχουν από τη θέσπιση διατάξεων, ικανών να διακυβεύσουν σοβαρά το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα της οδηγίας μέχρι το τέλος της περιόδου που προβλέπεται για τη μεταφορά της στο εθνικό δίκαιο.

Και στις οδηγίες, ισχύουν οι προϋποθέσεις αμέσου αποτελέσματος που ισχύουν σε κάθε ενωσιακό κανόνα. Το κείμενο της διάταξης πρέπει να είναι κατάλληλο, δηλαδή να είναι επαρκώς σαφές, ακριβές και απαλλαγμένο αιρέσεων. Ο ανεπιφύλακτος χαρακτήρας της διάταξης θα πρέπει να οδηγεί σε αποτελέσματα, χωρίς την ανάγκη παρεμβολής των κοινοτικών οργάνων ή των εθνικών αρχών. Αξίζει να σημειωθεί πως, ακόμα κι αν προβλέπονται παρεκκλίσεις στην οδηγία από τον κανόνα που πρέπει να επιβληθεί, αυτό δεν αναιρεί τον ανεπιφύλακτο χαρακτήρα της.

Κατά κανόνα δεν τίθεται ζήτημα αμέσου αποτελέσματος μιας οδηγίας στο σύνολό της, αλλά μόνον ανάπτυξης άμεσων αποτελεσμάτων από συγκεκριμένες διατάξεις της, που κρίνονται κατάλληλες προς το σκοπό αυτόν. Σε κάθε οδηγία ενδέχεται κάποιες διατάξεις της να αναπτύσσουν άμεσο αποτέλεσμα και κάποιες όχι. Η έρευνα για κάθε διάταξη ξεχωριστά μπορεί να διεξαχθεί και από τον εθνικό δικαστή, δυνάμει των

κριτηρίων που προσφέρει η νομολογία του ΔΕΕ, μπορεί όμως να γίνει και από το Δικαστήριο, μετά από υποβολή προδικαστικού ερωτήματος.¹⁹

β) Οριζόντιο και κάθετο άμεσο αποτέλεσμα των οδηγιών

Το άμεσο αποτέλεσμα των οδηγιών δε δύναται να καταστεί οριζόντιο, ακόμα κι αν πληροί όλες τις ανωτέρω εκτεθείσες προϋποθέσεις. Το άμεσο αποτέλεσμα έγινε καταρχήν δεκτό από τη νομολογία του ΔΕΚ σε διαφορές μεταξύ φυσικών ή νομικών προσώπων και των κρατικών αρχών. Σκοπός του ήταν να μην μπορούν τα κράτη μέλη να επωφελούνται από ίδιες παραβάσεις τους (αρχή του estoppel). Σκοπός επομένως του περιορισμού του αμέσου αποτελέσματος μόνο κατά του κράτους μέλους είναι η επιβολή κύρωσης κατά του τελευταίου, με το να αποκλείσει τη δυνατότητα του να επωφεληθεί από τη μη συμμόρφωσή του προς το ενωσιακό δίκαιο.

Το άμεσο αποτέλεσμα συγκεκριμένων διατάξεων των οδηγιών αποτελεί μια μορφή ποινής κατά του αμελούς και βραδυκίνητου κράτους μέλους. Το κράτος μέλος δηλαδή δε μπορεί να επικαλεσθεί το άμεσο αποτέλεσμα της οδηγίας ως δικαιολογία, προκειμένου να απαλλαγεί από την υποχρέωση να λάβει έγκαιρα μέτρα μεταφοράς, που ενδείκνυνται ανάλογα με το αντικείμενο της οδηγίας. Το απείθαρχο κράτος τιμωρείται, περεταίρω, από την άρνηση του Δικαστηρίου να δεχθεί απευθείας ανάπτυξη αμέσου αποτελέσματος μιας οδηγίας σε βάρος ιδιώτη, στις σχέσεις ιδιώτη προς ιδιώτη.

Επιπλέον, η οδηγία δεν απευθύνεται σε φυσικά ή νομικά πρόσωπα αλλά στα κράτη μέλη με αποτέλεσμα να μη μπορεί εξ αυτού του λόγου να επιβάλει υποχρεώσεις εις βάρος τους. Αν το άμεσο αποτέλεσμα επεκτεινόταν οριζοντίως στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών ή επιχειρήσεων θα σήμαινε αρμοδιότητα της Ένωσης να επιβάλει

¹⁹ Ε. Ρ. Σαχπεκίδου, ο.π, σ. 494.

υποχρεώσεις στους ιδιώτες, ενώ τέτοια αρμοδιότητα έχει μόνο όταν εκδίδει κανονισμούς.²⁰

Πρέπει να σημειωθεί εδώ, ωστόσο, ότι η αυστηρή νομολογία του Δικαστηρίου περί εφαρμογής του άμεσου αποτελέσματος μόνο στις σχέσεις ιδιώτη και κράτους έχει ορισμένα όρια. Αν η επίκληση της οδηγίας εκ μέρους του ιδιώτη έναντι του κράτους έχει για άλλον ιδιώτη απλώς κάποιες αρνητικές συνέπειες, το Δικαστήριο δέχεται το άμεσο αποτέλεσμά της, ακόμα και αν αυτές οι αρνητικές συνέπειες δεν είναι απλώς πιθανές, αλλά βέβαιες. Στις σχέσεις αυτές, οι οποίες ονομάζονται και «τριμερείς σχέσεις», η κύρια υποχρέωση που απορρέει από την οδηγία, βαρύνει το κράτος και όχι τον ιδιώτη. Αυτός υφίσταται απλώς, συνήθως τυχαία, κάποιες αρνητικές επιπτώσεις από το άμεσο αποτέλεσμά της. Η κρίσιμη σχέση παραμένει σχέση κράτους – ιδιώτη, ο οποίος αντλεί από την οδηγία δικαιώματα και δε μετατρέπεται σε σχέση μεταξύ δύο ιδιωτών.²¹

γ) Πλήρες και μερικό άμεσο αποτέλεσμα των οδηγιών

Το άμεσο αποτέλεσμα των οδηγιών μπορεί να είναι πλήρες, με την έννοια ότι η αντίθετη εθνική ρύθμιση παραμερίζεται από το δικαστή και υποκαθίσταται από τις διατάξεις της οδηγίας. Ωστόσο, αυτή η εφαρμογή έχει συγκυριακό χαρακτήρα, καθόσον τα εθνικά όργανα έχουν πάντα την υποχρέωση να μεταφέρουν την οδηγία.

Συχνά όμως η δυνατότητα επίκλησης των διατάξεων της οδηγίας ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων έχει πιο περιορισμένες έννομες συνέπειες (μερικό άμεσο αποτέλεσμα). Αναφερόμενη στη νομολογία του ΔΕΚ, η θεωρία κάνει λόγο για δυνατότητα επίκλησης που αποβλέπει στην ερμηνεία («*invocabilité d' interpretation*»), την επανόρθωση («*invocabilité de reparation*») ή ακόμα την πρόληψη («*invocabilité de prevention*»).

²⁰ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Α. ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ, *Μετεξέλιξις Της Προσφυγής Λόγω Παραβάσεως Στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, σ. 144.

²¹ Ε. Ρ. Σαχπεκίδου, ο.π, σ. 497.

Η πρώτη περίπτωση αναφέρεται στην υποχρέωση των εθνικών αρχών, συμπεριλαμβανομένων των δικαστηρίων, εφαρμόζοντας το εθνικό δίκαιο, είτε πρόκειται για προγενέστερες είτε για μεταγενέστερες της οδηγίας διατάξεις, να το ερμηνεύσουν όσο είναι δυνατό υπό το φως του κειμένου και του σκοπού της οδηγίας, ώστε να επιτευχθεί το επιδιωκόμενο από αυτή αποτέλεσμα. Μία τέτοια, σύμφωνη προς την οδηγία, ερμηνεία αποδεικνύεται πολύ χρήσιμη σε περίπτωση μη μεταφοράς της, καθόσον έτσι αποφεύγεται η ευθεία σύγκρουση με τους κείμενους εθνικούς κανόνες.

Η δε δυνατότητα επίκλησης της οδηγίας με σκοπό την αναγνώριση της αστικής ευθύνης του κράτους μέλους αφορά σε όλες εκείνες τις περιπτώσεις όπου η παθολογία της μεταφοράς των οδηγιών (έλλειψη έγκαιρης ή έγκυρης μεταφοράς) προξενεί βλάβη στους ιδιώτες και θα πρέπει να αποκατασταθεί από το κράτος μέλος.

Να σημειωθεί στο σημείο αυτό πως οι δύο αυτές δυνατότητες αφορούν τόσο τις διατάξεις των οδηγιών που πληρούν τις προϋποθέσεις εφαρμογής του αμέσου αποτελέσματος όσο και εκείνες που στερούνται του πλήρους αμέσου αποτελέσματος. Στην πρώτη περίπτωση πρόκειται για δυνατότητες που συνοδεύουν και συμπληρώνουν την υποκατάσταση των εθνικών ρυθμίσεων από εκείνες της οδηγίας. Στη δεύτερη δε, η σύμφωνη ερμηνεία ή η αποζημίωση έρχεται να θεραπεύσει την απουσία πλήρους αμέσου αποτελέσματος.

Τέλος, η δυνατότητα επίκλησης των διατάξεων της οδηγίας με σκοπό την πρόληψη παράβασης του κοινοτικού δικαίου αναφέρεται στη νομολογία του ΔΕΚ, σύμφωνα με την οποία, όπως έχει αναφερθεί και ανωτέρω, ακόμα και πριν από τη λήξη προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας, τα κράτη μέλη οφείλουν να απέχουν από τη θέσπιση από τη θέσπιση διατάξεων ικανών να θέσουν σε σοβαρό κίνδυνο την επίτευξη του σκοπούμενου από αυτή αποτελέσματος. Με αυτόν τον τρόπο αποφεύγεται ο κίνδυνος κατά τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας αυτή να είναι κενή νοήματος, επειδή οι στόχοι που θέτει είναι

πλέον αδύνατο να εκπληρωθούν. Πρόκειται για μία δυνατότητα ιδιαίτερα χρήσιμη σε ευαίσθητους τομείς, όπως το περιβάλλον.²²

III) Το άμεσο αποτέλεσμα των Αποφάσεων

Με τον όρο απόφαση νοούνται δύο διαφορετικές κατηγορίες πράξεων του παραγωγού δικαίου της Ένωσης. Αφενός, πρόκειται για δεσμευτική πράξη, συνήθως, ατομικού χαρακτήρα και η οποία απευθύνεται σε συγκεκριμένο ή συγκεκριμένους αποδέκτες. Αφετέρου, ο όρος αναφέρεται σε πράξεις του Συμβουλίου οι οποίες αποσκοπούν στην εκτέλεση ποικίλων αρμοδιοτήτων, που προβλέπονται από τις ιδρυτικές Συνθήκες.²³

Η απόφαση της πρώτης κατηγορίας συνήθως αφορά συνήθως πράξη ατομικού χαρακτήρα που απευθύνεται σε φυσικά ή νομικά πρόσωπα. Εξατομικεύοντας διατάξεις του πρωτογενούς ή του παραγωγού δικαίου, προσομοιάζει σε ατομική διοικητική πράξη του εθνικού δημοσίου δικαίου. Σε άλλες περιπτώσεις η απόφαση απευθύνεται σε κράτος μέλος αξιώνοντας εκ μέρους του συγκεκριμένη συμπεριφορά, ενώ δεν αποκλείεται η απόφαση να απευθύνεται σε όλα τα κράτη μέλη. Σε αυτήν την περίπτωση, ο δικαιοκός της ρόλος προσομοιάζει με αυτόν των οδηγιών και των κανονισμών.²⁴

Οι αποφάσεις που απευθύνονται σε συγκεκριμένο κράτος μέλος αναπτύσσουν άμεσο αποτέλεσμα μόνο έναντι του κράτους αυτού. Οι ιδιώτες μπορούν δηλαδή να επικαλεστούν την απόφαση μόνο κατά του εν λόγω κράτους. Οι αποφάσεις δε που απευθύνονται σε όλα τα κράτη μέλη μπορούν να παράγουν άμεσα αποτελέσματα στις σχέσεις μεταξύ των κρατών μελών και των ιδιωτών και να δημιουργήσουν για αυτούς δικαιώματα τα οποία να μπορούν να τα επικαλούνται ενώπιον των

²² Γ.-Ε.Φ ΚΑΛΑΒΡΟΣ – Θ.Γ. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ, ο.π., σ. 226-227

²³ Το άρθρο 288 ΣυνθΛΕΕ στη νέα του διατύπωση περιλαμβάνει και τους δύο γενικούς τύπους πράξεων, ορίζοντας ότι « η απόφαση είναι δεσμευτική ως προς όλα τα μέρη της. Όταν ορίζει αποδέκτες, είναι δεσμευτική μόνο για αυτούς».

²⁴ Γ.-Ε.Φ ΚΑΛΑΒΡΟΣ – Θ.Γ. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ, ο.π., σ. 228

εθνικών δικαστηρίων, κατ' αναλογία με τις διατάξεις των οδηγιών. Για να μπορούν να επικαλεστούν οι ιδιώτες δικαιώματα που αντλούν από απόφαση ενώπιον του εθνικού τους δικαστή θα πρέπει η σχετική διάταξη της απόφασης να είναι επαρκώς σαφής, ακριβής και να μην εξαρτάται η εφαρμογή της από τη λήψη μέτρων εφαρμογής από το κράτος μέλος στο οποίο απευθύνεται η απόφαση. Η απόφαση που απευθύνεται σε ένα ή περισσότερα κράτη μέλη παράγει κάθετο άμεσο αποτέλεσμα και όχι οριζόντιο, όπως ακριβώς συμβαίνει και με τις διατάξεις των οδηγιών.²⁵

Ε. ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΕΝΕΡΓΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ ΕΝΩΣΙΑΚΟΥ ΚΑΝΟΝΑ

Ι. Η υποχρέωση σύμφωνης προς το ευρωπαϊκό δίκαιο ερμηνείας του εθνικού δικαίου

Η σύμφωνη προς το δίκαιο της Ένωσης ερμηνεία του εθνικού δικαίου είχε ως πηγή έμπνευσης ανάλογες προσεγγίσεις των εθνικών δικαίων των κρατών μελών και, μάλιστα, τη σύμφωνη προς το εθνικό Σύνταγμα ερμηνεία των νόμων.

Η υποχρέωση ερμηνείας ενός εθνικού κανόνα σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης αναγνωρίστηκε ήδη από το 1984, όταν το Δικαστήριο ανέφερε πως «... η υποχρέωση των κρατών μελών, η οποία απορρέει από οδηγία, να επιτύχουν το αποτέλεσμα που αυτή επιδιώκει καθώς και το καθήκον που έχουν δυνάμει του τότε άρθρου 5 της Συνθήκης ΕΟΚ (άρθρο 4 παρ.2 ΣΛΕΕ) να λαμβάνουν κάθε γενικό ή ειδικό μέτρο κατάλληλο να εξασφαλίσει την εκπλήρωση της υποχρέωσης αυτής, επιβάλλονται σε όλες τις αρχές των κρατών μελών, συμπεριλαμβανομένων των δικαστηρίων στα πλαίσια των αρμοδιοτήτων τους. Από τα ανωτέρω απορρέει ότι,

²⁵ Γ. Αργυρός/Α.Δεδούλη-Λαζαράκη, Ευρωπαϊκή Ένωση και το δίκαιο της ευρωπαϊκής οικονομίας, 2018, σ. 122.

*εφαρμόζοντας το εθνικό δίκαιο, είτε πρόκειται για προγενέστερες είτε για μεταγενέστερες της οδηγίας διατάξεις, ένα εθνικό δικαστήριο, που καλείται να το ερμηνεύσει, οφείλει να πράξει τούτο κατά το μέτρο του δυνατού υπό το φως του κειμένου και του σκοπού της οδηγίας, ώστε να επιτευχθεί το αποτέλεσμα που επιδιώκεται από την τελευταία, συμμορφούμενο έτσι προς τη Συνθήκη».*²⁶

Η μεταγενέστερη νομολογία αποσαφηνίζει καλύτερα τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ της ανάγκης για αποτελεσματική εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης και του ρόλου του εθνικού δικαστή. Κατ' αρχάς, ως προς το νομικό θεμέλιο, το Δικαστήριο έκρινε ότι η απαίτηση μιας σύμφωνης με το δίκαιο της Ένωσης ερμηνεία είναι έμφυτη στο σύστημα της Συνθήκης υπό την έννοια ότι επιτρέπει στον εθνικό δικαστή να εξασφαλίσει στο πλαίσιο της αρμοδιότητάς του την πλήρη αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης όταν επιλύει μια διαφορά.²⁷

Όσον αφορά το περιεχόμενο της υποχρέωσης, σύμφωνα με την απόφαση, εάν το εθνικό δίκαιο, με την εφαρμογή των μεθόδων ερμηνείας που ο εθνικός δικαστής αναγνωρίζει, του επιτρέπει, σε ορισμένες περιστάσεις, να ερμηνεύσει μια εθνική διάταξη έτσι ώστε να αποφύγει μια σύγκρουση με άλλη διάταξη του εθνικού δικαίου, ή να μειώσει την εμβέλειά της, ο εθνικός δικαστής έχει την υποχρέωση να χρησιμοποιήσει αυτές τις μεθόδους ερμηνείας, προκειμένου να εξασφαλίσει το επιδιωκόμενο από την Οδηγία αποτέλεσμα.²⁸

Αν και η σημασία της αρχής παραμένει πολύ μεγάλη στον τομέα των οδηγιών, η σύμφωνη προς το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία του εθνικού δικαίου κυριαρχεί πλέον γενικά στις σχέσεις μεταξύ εθνικού δικαίου και δικαίου της Ένωσης. Καταλαμβάνει καταρχήν όχι μόνο το εθνικό δίκαιο που έχει εκδοθεί για τη μεταφορά μιας οδηγίας στην εσωτερική έννομη τάξη αλλά το σύνολο των κανόνων του εθνικού δικαίου, ώστε να

²⁶ ΔΕΚ, 16.4.1984, υπόθεση 14/83, Van Colson και Kamann, Συλλογή 1984, σελ.1891, σκέψη 26

²⁷ ΔΕΚ, 5.10.2004, συν. υποθέσεις C-397/01 έως C-403/0, Pfeiffe, Συλλογή 2004, σκέψη 114

²⁸ Α. Δ. Πλιάκος, Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2^η έκδοση, σ. 365.

αποφεύγεται η κατάληξη της ερμηνείας του σε αποτελέσματα αντίθετα προς το δίκαιο της Ένωσης. Προϋποθέτει επίσης εθνικούς κανόνες δικαίου, οι οποίοι επιδέχονται τουλάχιστον δύο διαφορετικές ερμηνευτικές προσεγγίσεις. Αν η μία εξ αυτών προωθεί την ευρωπαϊκή ενοποίηση και συνάδει προς το ενωσιακό δίκαιο, πρέπει κατά το Δικαστήριο, να προτιμηθεί.²⁹

Η υποχρέωση σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας του εσωτερικού δικαίου υπόκειται, ωστόσο, σε ορισμένους περιορισμούς, τους οποίους επιβάλλουν οι γενικές αρχές του δικαίου, ιδίως η ασφάλεια του δικαίου και η μη αναδρομικότητα. Σε καμία περίπτωση δεν επιτρέπεται να ληφθεί η σύμφωνη ερμηνεία ως βάση, προκειμένου να θεμελιωθεί ερμηνεία του εθνικού δικαίου *contra legem*. Η ερμηνεία σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης δεν μπορεί να οδηγήσει στον καθορισμό ή επιδείνωση της ποινικής ευθύνης όσων δρουν κατά μιας απόφασης – πλαισίου, χωρίς να έχει υιοθετηθεί νόμος που θα τη θέσει σε εφαρμογή. Ο εθνικός δικαστής πρέπει να εφαρμόζει κατά την προσπάθεια της σύμφωνης προς το δίκαιο της Ένωσης ερμηνείας του εθνικού δικαίου «..τις αναγνωρισμένες από το εθνικό του δίκαιο μεθόδους ερμηνείας..».³⁰

II. Η ενεργοποίηση της αστικής ευθύνης του κράτους

Πολλές φορές μία οδηγία δεν έχει μεταφερθεί – ή έχει μεταφερθεί πλημμελώς – στο εσωτερικό δίκαιο, αλλά οι διατάξεις της δεν είναι ακριβείς ή χωρίς επιφυλάξεις ώστε να μπορεί να τις εφαρμόσει απευθείας ο εθνικός δικαστής. Ακόμα όμως και στις περιπτώσεις που οι διατάξεις της είναι επαρκώς σαφείς κι ανεπιφύλακτες, ενδέχεται ένας ιδιώτης να μη μπορεί να τις επικαλεστεί ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου σε ιδιωτική διαφορά, αφού το Δικαστήριο έχει αποκλείσει το

²⁹ Ε. Ρ. Σαχπεκίδου, ο.π, σ. 485.

³⁰ ΔΕΚ, 23.4.2009, Αγγελιδάκη κ.λπ., C-378/07 έως C-380/07, Συλλ. 2009.I-3071, σκέψη 200.

οριζόντιο άμεσο αποτέλεσμα των διατάξεων των οδηγιών. Περαιτέρω, η σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία του εθνικού δικαίου, όπως περιγράφηκε αμέσως ανωτέρω, δεν αρκεί πάντα για να εξασφαλίσει ότι ο πολίτης ενός κράτους μέλους θα επωφεληθεί στο έπακρο των δικαιωμάτων που του απονέμει ο ενωσιακός κανόνας.³¹

Η λύση στο ζήτημα αυτό δόθηκε με την απόφαση Francovich³² του ΔΕΚ του έτους 1991, με την οποία θεμελιώθηκε στο ίδιο το κοινοτικό δίκαιο για πρώτη φορά η αρχή της ευθύνης του κράτους μέλους έναντι των ιδιωτών για παραβάσεις του κοινοτικού δικαίου. Στην υπόθεση αυτή, οι ζημίες του ιδιώτη οφείλονταν στην παράλειψη του κράτους μέλους να μεταφέρει μια οδηγία στην εσωτερική έννομη τάξη. Σύμφωνα με την εν λόγω απόφαση η πλήρης αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης θα βρισκόταν σε κίνδυνο εάν τα άτομα δεν είχαν τη δυνατότητα να αποζημιωθούν από μία παραβίαση κανόνα της Ένωσης.

Η επίμαχη οδηγία δε δύνατο εκ φύσεως να αναπτύξει άμεσο αποτέλεσμα κι έτσι το ΔΕΚ υπέδειξε στους ενδιαφερόμενους ιδιώτες την αγωγή αποζημίωσης κατά του κράτους ως λύση. Το τελευταίο θεώρησε περαιτέρω ότι η αρχή της ευθύνης του κράτους μέλους για ζημίες που προκαλούνται στους ιδιώτες ή σε νομικά πρόσωπα από παραβάσεις του κοινοτικού δικαίου είναι συμφυής προς το ενωσιακό δίκαιο και βρίσκει έρεισμα στο (τότε) άρθρο 10 ΣΕΚ σχετικά με την καλόπιστη εκπλήρωση των κοινοτικών υποχρεώσεων των κρατών μελών. Επιπλέον, σύμφωνα με το Δικαστήριο, για να θεμελιωθεί η αστική ευθύνη του κράτους θα πρέπει να συντρέχουν τρεις απλές προϋποθέσεις. Καταρχήν, θα πρέπει η οδηγία να απονέμει στους ιδιώτες δικαιώματα, τα οποία να μπορούν να προσδιοριστούν με βάση το κείμενό της. Δεύτερον, θα πρέπει να έχει προκληθεί στους ενδιαφερομένους ζημία, από την παράβαση των δικαιωμάτων αυτών. Τρίτη και τελευταία προϋπόθεση, είναι ο αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της παρανομίας του κράτους και της ζημίας των ιδιωτών. Οι υπόλοιπες προϋποθέσεις για την αποκατάσταση της ζημίας, δικονομικές αλλά και ουσιαστικού δικαίου, θα καλυφθούν από το εθνικό

³¹ Β. Χριστιανός, Μ. Κουσκουνά, Ρ.Ε. Παπαδοπούλου, Μ. Περάκης, Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης Μέσα Από Τη Νομολογία, σ. 79

³² ΔΕΚ, 19.11.1991, Francovich, C-6/90.

δίκαιο του κράτους μέλους, όπου ανέκυψε το πρόβλημα. Αυτό όμως που πρέπει να επισημανθεί, είναι ότι η αποζημίωση δε θα πρέπει να αναζητείται υπό προϋποθέσεις αυστηρότερες από εκείνες, που ισχύουν για αντίστοιχες απαιτήσεις του εθνικού δικαίου (αρχή της ισοδυναμίας) και να μην είναι οι όροι του εθνικού δικαίου τόσο αυστηροί, ώστε να καθιστούν ιδιαίτερα δυσχερή ή ακόμα και αδύνατη τη διεκδίκηση της αποζημίωσης (αρχή της αποτελεσματικότητας).³³

Η απόφαση Francovich αποτελεί την αρχή μιας σειράς αποφάσεων του ΔΕΚ, με τις οποίες ολοκληρώθηκε η προσπάθεια εξαναγκασμού του κράτους μέλους σε συμμόρφωση προς τις οδηγίες. Με την ίδια νομολογία η αρχή της ευθύνης του κράτους μέλους έναντι των ιδιωτών επεκτάθηκε σταδιακά για κάθε παράβαση του κοινοτικού – σήμερα ενωσιακού – δικαίου.

Με μεταγενέστερες αποφάσεις του το Δικαστήριο επεξέτεινε την ευθύνη του κράτους σε περίπτωση παράβασης του ενωσιακού δικαίου. Έκρινε ότι οι πράξεις ή οι παραλείψεις της νομοθετικής εξουσίας δεν εκφεύγουν του ελέγχου της συμφωνίας τους προς το ενωσιακό δίκαιο αλλά, αντίθετα, ενδέχεται να ενεργοποιήσουν την ευθύνη του κράτους μέλους όταν παραβιάζουν τις διατάξεις ή τις αρχές του.³⁴ Το Δικαστήριο έκρινε περαιτέρω ότι η ευθύνη του κράτους προς αποζημίωση μπορεί να προκύπτει ακόμα και από πράξεις ή παραλείψεις της δικαστικής εξουσίας, υπογραμμίζοντας έτσι ότι το κράτος μέλος νοείται, στο πλαίσιο της ενωσιακής έννομης τάξης, ως ένα ενιαίο σύνολο.³⁵

³³ Ε. Ρ. Σαχπεκίδου, ο.π, σ. 499.

³⁴ Β. Χριστιανός, Μ. Κουσκουνά, Ρ.Ε. Παπαδοπούλου, Μ. Περάκης, ο.π., σ. 84.

³⁵ Β. Χριστιανός, Μ. Κουσκουνά, Ρ.Ε. Παπαδοπούλου, Μ. Περάκης, ο.π., σ. 88.

ΣΤ. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΥΠΕΡΟΧΗΣ ΩΣ «ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ» ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΟΥ ΑΜΕΣΟΥ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΟΣ

Τα ζητήματα των σχέσεων εθνικού και κοινοτικού δικαίου ανέκυψαν με μεγάλη ένταση, όταν διαπιστώθηκε ότι μεγάλο μέρος του κοινοτικού δικαίου απομακρύνεται από τις παραδοσιακές αρχές του διεθνούς δικαίου και καθίσταται μέσω της άμεσης ισχύος του δικαίου που εφαρμόζεται ανά πάσα στιγμή από τις εθνικές αρχές, ιδίως από τα δικαστήρια των κρατών μελών. Το ενωσιακό δίκαιο, εκείνο τουλάχιστον που έχει άμεσα αποτελέσματα, διεκδικεί μία θέση στη μείζονα πρόταση του δικανικού συλλογισμού του εθνικού δικαστή. Εκεί είναι πολύ πιθανό να συναντήσει εθνικό κανόνα ή εθνικούς κανόνες δικαίου, οι οποίοι ρυθμίζουν το πραγματικό, συνήθως με διαφορετικό, ενίοτε όμως και με τον ίδιο τρόπο. Το ερώτημα σχετικά με τον κανόνα, στον οποίο πρέπει να δοθεί προτεραιότητα, δεν έχει απαντηθεί στις ιδρυτικές Συνθήκες, παρά μόνο σε συνάρτηση προς τον κανονισμό. Οι σχέσεις του πρωτογενούς και του υπόλοιπου δευτερογενούς δικαίου με το σύνολο του εθνικού δικαίου καθώς και οι σχέσεις του κανονισμού προς τα εθνικά Συντάγματα, παρέμεναν αδιευκρίνιστες και χρειάστηκε να αντιμετωπισθούν από τον εθνικό δικαστή. Τα ζητήματα των σχέσεων μεταξύ εθνικού και κοινοτικού δικαίου αντιμετωπιζόνταν κυρίως με συνεργασία εθνικών και κοινοτικού δικαστηρίου. Η καταλυτική υπεροχή του κοινοτικού δικαίου έναντι του εθνικού ήταν αποτέλεσμα κατά κύριο λόγο της νομολογίας του ΔΕΚ.³⁶

Με την απόφαση του Costa κατά E.N.E.L., το ΔΕΚ επιβεβαίωσε την ιδιαιτερότητα του κοινοτικού δικαίου έναντι του διεθνούς και έθεσε, μαζί με την απόφαση Van Gend En Loos, τα θεωρητικά θεμέλια της υπερεθνικότητας.³⁷ Από την εν λόγω απόφαση διεφάνη ότι η τότε Κοινότητα, σήμερα η Ένωση, διαθέτει ένα θεμελιώδη κανόνα άρσεως της συγκρούσεως μεταξύ εθνικού, άλλως εσωτερικού, δικαίου και δικαίου

³⁶ Ε. Ρ. Σαχπεκίδου, ο.π., σ. 501.

³⁷ Γ.-Ε.Φ ΚΑΛΑΒΡΟΣ – Θ.Γ. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ, ο.π., σ. 209.

της Ένωσης. Όταν οποιοσδήποτε εθνικός κανόνας συγκρούεται με ενωσιακό κανόνα, ανεξαρτήτως του αν ο τελευταίος είναι κανόνας του πρωτογενούς ή του παραγώγου δικαίου, ο ενωσιακός κανόνας υπερέχει του εθνικού. Το Δικαστήριο έκρινε στην ανωτέρω απόφαση ότι «*το δίκαιο που γεννήθηκε από τη Συνθήκη απορρέει από αυτόνομη πηγή δικαίου [και] δεν είναι δυνατόν λόγω του ιδιόμορφου πρωτότυπου χαρακτήρα του, να του αντιπάσεται οποιοδήποτε εσωτερικό νομοθετικό κείμενο χωρίς να χάνει τον κοινοτικό [ενωσιακό] του χαρακτήρα και χωρίς να διακυβεύεται η ίδια η νομική βάση της Κοινότητας [Ένωσης]*». Μάλιστα, το άρθρο I-6 της Συνταγματικής Συνθήκης επιβεβαίωσε ρητώς την πάγια αυτή νομολογία του Δικαστηρίου. Η Διακυβερνητική Διάσκεψη που είχε ως αντικείμενο την υιοθέτηση της Συνταγματικής Συνθήκης προσήρτησε μάλιστα μία Δήλωση στην τελική πράξη, όπου ρητώς αναφερόταν ότι «η αρχή της υπεροχής» εφαρμόζεται στο σύνολο του Δικαίου της Ένωσης. Η Δήλωση αυτή, η οποία επανελήφθη επίσης στην τελική πράξη της Συνθήκης της Λισαβόνας (Δήλωση υπ' αριθμ. 17) αναφέρεται στη νομολογία του Δικαστηρίου (υπόθ. 6/64 Costa/E.N.E.L.) και δεν αποτελεί καινοτομία. Το γεγονός ότι η ίδια η Συνθήκη της Λισαβόνας δεν ενέταξε τον κανόνα αυτό στο πλαίσιο της ΣΕΕ ή της ΣΛΕΕ δεν μεταβάλλει την ουσία. Η «αρχή της υπεροχής» ως νομολογιακός κανόνας άρσεως συγκρούσεως εξακολουθεί να ισχύει.³⁸

Ο κανόνας αυτός που χαρακτηρίζεται ως «αρχή της υπεροχής» του ενωσιακού δικαίου έναντι του εθνικού επιβάλλει στο τελευταίο την υποχρέωση να σεβαστεί τον υπερέχοντα κανόνα της Ένωσης. Επομένως, η «αρχή της υπεροχής» του δικαίου της Ένωσης ως κανόνας άρσεως συγκρούσεως, τον οποίο επικαλείται ενώπιον του εθνικού δικαστή π.χ. ο ιδιώτης για την προστασία του συμφέροντος του, έχει, όχι μόνο ως έμμεση συνέπεια τον έλεγχο της κρατικής παράβασης από τον εθνικό δικαστή και σε περίπτωση ασυμβατότητας, ως περαιτέρω συνέπεια τη συμμόρφωση του κράτους μέλους, αλλά και τη συναρμογή του ενωσιακού δικαίου με το εθνικό δίκαιο, διότι, σε περίπτωση σύγκρουσης

³⁸ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Α. ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ, Εισαγωγή Στο Δίκαιο Της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σ. 156.

επιτρέπει στον εθνικό δικαστή να κρίνει ποιος είναι τελικά ο εφαρμοστέος κανόνας δικαίου.³⁹

Σύμφωνα με την αρχή της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου, ο εθνικός δικαστής οφείλει να μην εφαρμόσει την εθνική διάταξη (υπόθ. 106/77, Simmenthal). Το ΔΕΚ παρότρυνε με την απόφασή του τον εθνικό δικαστή να παραμερίσει άμεσα, ο ίδιος τον αντίθετο στο κοινοτικό δίκαιο εθνικό κανόνα δικαίου, χωρίς να χρειάζεται να αναμείνει παρέμβαση του νομοθέτη ή του Συνταγματικού Δικαστηρίου της χώρας του. Η εθνική διάταξη δεν καθίσταται ανυπόστατη ούτε ακυρώνεται. Απλώς παραμερίζεται και δεν εφαρμόζεται στη συγκεκριμένη περίπτωση. Το ΔΕΚ έχει εξηγήσει ότι η αρχή της υπεροχής δεν επιβάλλει στα κράτη μέλη υποχρέωση δικαστικής ακύρωσης των νόμων που έρχονται σε αντίθεση με το ενωσιακό δίκαιο. Η μη εφαρμογή τους είναι αρκετή. Βέβαια, η ανάγκη για ασφάλεια δικαίου αλλά και για πλήρη εφαρμογή του υπερεθνικού κανόνα υποχρεώνει τα κράτη μέλη να εξαφανίσουν σύμφωνα με τις εσωτερικές τους διαδικασίες τους τις αντίθετες διατάξεις του εθνικού δικαίου. Πρόκειται ωστόσο για μία δευτερεύουσα αξίωση της αρχής της υπεροχής, ενώ συνδέεται και με άλλες βασικές αρχές του δικαίου της Ένωσης, όπως η αρχή της καλόπιστης συνεργασίας. Περαιτέρω, σε αντίθεση με την αρχή του αμέσου αποτελέσματος του ενωσιακού δικαίου, η αρχή της υπεροχής δεν απαιτεί την απονομή δικαιωμάτων στους ιδιώτες αλλά λειτουργεί ανεξαρτήτως αν απονέμονται δικαιώματα ή όχι στους τελευταίους.

³⁹ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Α. ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ, Εισαγωγή Στο Δίκαιο Της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σ. 156-157.

Z. ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ: ΆΜΕΣΟ Ή ΕΜΜΕΣΟ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ;

I. Εισαγωγικά

Παραδοσιακά, ο πρωταρχικός στόχος των θεμελιωδών δικαιωμάτων ήταν να θέσουν όρια στην ισχύ του κράτους απέναντι στους πολίτες. Ωστόσο, είναι αναμφισβήτητο ότι σήμερα, στην πλειονότητα των εννόμων τάξεων, τα θεμελιώδη δικαιώματα έχουν επίσης αντίκτυπο και στις σχέσεις μεταξύ των ιδιωτών.⁴⁰

Με τη θέση σε ισχύ της Συνθήκης της Λισαβόνας το Δεκέμβριο του 2009, ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτέλεσε εν τέλει ένα νομικά δεσμευτικό κείμενο. Μέχρι τότε, τα θεμελιώδη δικαιώματα στο επίπεδο του ενωσιακού δικαίου υπήρχαν μόνο υπό τη μορφή των άγραφων γενικών αρχών, αναπτυσσόμενων από τη νομολογία του τότε ΔΕΚ – νυν ΔΕΕ. Ο κύριος επιδιωκόμενος στόχος των συντακτών του Χάρτη ήταν, όχι να αλλάξει το πεδίο εφαρμογής και το ουσιαστικό περιεχόμενό του, αλλά όπως αναφέρεται και στο Προοίμιο του Χάρτη, να καταστήσει τα θεμελιώδη δικαιώματα «περισσότερο ορατά» σε ένα γραπτό κείμενο. Σήμερα, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα στο ενωσιακό δίκαιο έχουν καταστεί πράγματι «εμφανή» και απασχολούν σε εξαιρετικά μεγάλο βαθμό όχι μόνο τη νομική θεωρία αλλά και τη νομολογία του ευρωπαϊκού και των εθνικών δικαστηρίων. Ένα από τα σχετικά ζητήματα που αναδύονται λοιπόν, είναι και αυτό της οριζόντιας άμεσης εφαρμογής των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο ενωσιακό δίκαιο, η οποία συνίσταται στην επίδραση των τελευταίων στις σχέσεις μεταξύ των ιδιωτών.

Ιστορικά, τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως αναφέρεται και ανωτέρω, αναδύθηκαν για να περιορίσουν την ισχύ της πολιτείας απέναντι στους πολίτες της. Έτσι, προεχόντως, αυτό που ρυθμίζουν είναι

⁴⁰ Βλέπε για τα θέματα αυτού του κεφαλαίου με περισσότερες παραπομπές: Fornasier, Matteo, *The Impact Of EU Fundamental Rights on Private Relationships: Direct or Indirect Effect?*, *European Review of Private Law* 23 (2015), 29-46.

η κάθετη σχέση μεταξύ ιδιωτών και κράτους. Ωστόσο, σε εθνικό επίπεδο, αναμφισβήτητα τα θεμελιώδη δικαιώματα σήμερα επιδρούν στις σχέσεις μεταξύ των ιδιωτών. Ένα πρόσφατο παράδειγμα διαφωτίζει το γεγονός αυτό. Καιρό πριν, διαπιστώθηκε ότι συγκεκριμένες εταιρείες αερογραμμών, ειδικά στη Μέση Ανατολή, εισήγαγαν συγκεκριμένες ρήτρες στα συμβόλαια των υπαλλήλων τους ο οποίες απαιτούσαν από αυτούς να λάβουν προηγουμένως άδεια από την εταιρεία σε περίπτωση που ήθελαν να συνάψουν γάμο. Είναι προφανές ότι στην ευρωπαϊκή έννομη τάξη τέτοιου είδους ρήτρες δεν είναι αποδεκτές καθώς παραβιάζουν το δικαίωμα του πολίτη να παντρευτεί και να δημιουργήσει οικογένεια, το οποίο - με τον έναν ή τον άλλον τρόπο - αναγνωρίζεται ως συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα σε όλες τις ευρωπαϊκές δικαιοδοσίες. Με τον ίδιο τρόπο, θεμελιώδη δικαιώματα όπως η ελευθερία έκφρασης, η ανεξιθρησκία, η ελευθερία ανάπτυξης της προσωπικότητας μπορούν να επηρεάσουν την οριζόντια σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ των ιδιωτών.

II. Άμεσο ή έμμεσο αποτέλεσμα θεμελιωδών δικαιωμάτων;

Δύο είναι οι πιθανοί τρόποι με τους οποίους τα θεμελιώδη δικαιώματα μπορούν να έχουν αποτελεσματική εφαρμογή στις σχέσεις ιδιωτικού δικαίου. Αρχικά, η αρχή του αμέσου αποτελέσματος στηρίζεται στο ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα – τουλάχιστον κάποια από αυτά – δεσμεύουν όχι μόνο τα κράτη αλλά και τους ιδιώτες. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, τα δικαιώματα αυτά δύνανται επιπροσθέτως να επιβάλλουν υποχρεώσεις στους πολίτες.

Από την άλλη, το «μοντέλο» του εμμέσου αποτελέσματος προϋποθέτει ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα δεσμεύουν μόνο την πολιτεία. Αμφισβητείται, ωστόσο, εάν το καθήκον της πολιτείας να διαφυλάσσει τα θεμελιώδη δικαιώματα των πολιτών της περιλαμβάνει και την υποχρέωση να προστατεύει ενεργά αυτής της υφής τα δικαιώματα ενάντια στις

παραβάσεις που διαπράττονται από άλλους πολίτες. Έτσι, όταν το νομοθετικό σώμα εγκαθιδρύει κανόνες που ρυθμίζουν τις σχέσεις μεταξύ των ιδιωτών, όπως σε θέματα οικογενειακού ή εργατικού δικαίου, πρέπει να εξασφαλίσει ότι αυτοί οι κανόνες σέβονται τα διακυβευόμενα θεμελιώδη δικαιώματα των πολιτών. Επίσης, όταν ένα δικαστήριο καλείται να επιληφθεί μίας διαφοράς μεταξύ ιδιωτών, οφείλει να εφαρμόσει τις σχετικές διατάξεις του ιδιωτικού δικαίου με τέτοιο τρόπο, ώστε να διαφυλάξει τα θεμελιώδη δικαιώματα των εμπλεκόμενων στη δίκη μερών. Εν γένει, η έννοια του εμμέσου οριζόντιου αποτελέσματος χαρακτηρίζεται από το γεγονός ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα εφαρμόζονται αποτελεσματικά στις σχέσεις μεταξύ των ιδιωτών μόνο μέσω των κανόνων ιδιωτικού δικαίου. Τα δικαστήρια συνήθως βασίζονται σε νομικές διατάξεις οι οποίες περιέχουν έννοιες και ρήτρες όπως η δημόσια τάξη, η καλή πίστη ή τα χρηστά ήθη για να εφαρμόσουν τα θεμελιώδη δικαιώματα στις ιδιωτικές διαφορές.

Η διάκριση μεταξύ άμεσου κι εμμέσου αποτελέσματος των θεμελιωδών δικαιωμάτων δεν απασχολεί μόνο τη θεωρία. Εντούτοις, από πρακτικής άποψης, αποτελεί ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον ζήτημα. Αυτό είναι πρόδηλο όσον αφορά στα θεμελιώδη δικαιώματα τα οποία απονέμουν αξιώσεις στους πολίτες όπως τα κοινωνικά δικαιώματα τα οποία κατοχυρώνονται στον Τίτλο IV του Χάρτη. Ελλείψει ευρωπαϊκής ή εθνικής νομοθεσίας για την εφαρμογή αυτών των δικαιωμάτων, το δικαστήριο ενδέχεται να αντιμετωπίσει δυσκολίες στο να αποδώσει αποτελεσματικότητα σε τέτοιου είδους δικαιώματα στις σχέσεις μεταξύ των ιδιωτών εκτός αν υποτεθεί ότι τα δικαιώματα εν αμφιβολία είναι άμεσα εφαρμόσιμα στις οριζόντιες σχέσεις. Εντούτοις, το πρόβλημα με το δόγμα της αρχής του άμεσου αποτελέσματος είναι ότι συχνά μειώνει τις ρυθμιστικές επιλογές ως προς στο πώς θα εφαρμοστούν συγκεκριμένα θεμελιώδη δικαιώματα στις σχέσεις ιδιωτικού δικαίου.

Καταλήγοντας, οι διατάξεις του Χάρτη των θεμελιωδών δικαιωμάτων απευθύνονται μόνο στις δημόσιες αρχές και δεν εφαρμόζονται άμεσα στις οριζόντιες σχέσεις. Αυτό είναι αυτονόητο για τις διατάξεις του Χάρτη που περιέχουν αρχές, αφού αυτός ο τύπος

«εγγύησης» απαιτεί, εξ ορισμού, μία νομοθετική ή εκτελεστική πράξη εφαρμογής, για να γίνει αποτελεσματικός. Και όσον αφορά στις διατάξεις του Χάρτη που δημιουργούν δικαιώματα, αυτές έχουν μόνο έμμεσο οριζόντιο αποτέλεσμα, γεγονός το οποίο μπορούμε να το συμπεράνουμε και από τη διατύπωση του άρθρου 51(1) του Χάρτη, σύμφωνα με την οποία *«Οι διατάξεις του παρόντος Χάρτη απευθύνονται στα θεσμικά και λοιπά όργανα και τους οργανισμούς της Ένωσης, τηρουμένης της αρχής της επικουρικότητας, καθώς και στα κράτη μέλη, μόνον όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης. Κατά συνέπεια, οι ανωτέρω σέβονται τα δικαιώματα, τηρούν τις αρχές και προάγουν την εφαρμογή τους, σύμφωνα με τις αντίστοιχες αρμοδιότητές τους και εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων της Ένωσης, όπως της απονέμονται από τις Συθήκες».*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4.

Η ΑΠΟΚΡΥΣΤΑΛΛΩΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΟΥ ΑΜΕΣΟΥ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΟΣ ΑΠΟ ΤΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΔΕΕ – ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Η έννοια του αμέσου αποτελέσματος θεμελιώθηκε και διαμορφώθηκε κατ' εξοχή από τη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (πρώην Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων). Κι αυτό επετεύχθη ως επί το πλείστον με το μηχανισμό της προδικαστικής παραπομπής. Η προδικαστική παραπομπή ή αλλιώς η υποβολή προδικαστικού ερωτήματος αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο στην εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης. Είναι ο μηχανισμός «θεσμικού διαλόγου» μεταξύ του ΔΕΕ και των εθνικών δικαστηρίων.

Σύμφωνα με το άρθρο 267 ΣυνθΛΕΕ, «Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποφαινεται με προδικαστικές αποφάσεις: α) επί της ερμηνείας των Συνθηκών, β) επί του κύρους και της ερμηνείας των πράξεων των θεσμικών ή λοιπών οργάνων ή οργανισμών της Ένωσης. Δικαστήριο κράτους μέλους, ενώπιον του οποίου ανακύπτει τέτοιο ζήτημα, δύναται, αν κρίνει ότι απόφαση επί του ζητήματος είναι αναγκαία για την έκδοση της δικής του απόφασης, να παραπέμψει το ζήτημα στο Δικαστήριο για να αποφανθεί επ' αυτού».

Η προδικαστική παραπομπή ανοίγει μία δευτερεύουσα διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου της Ένωσης, η οποία είναι άμεσα εξαρτημένη από την κύρια δίκη ενώπιον του παραπέμποντος εθνικού δικαστηρίου. Το ΔΕΕ δε θα κρίνει την υπόθεση στην ουσία της, θα απαντήσει μόνο στο προδικαστικό ερώτημα νομικής φύσεως χωρίς να εισέλθει στα πραγματικά περιστατικά. Το εθνικό δικαστήριο κατόπιν θα κρίνει την

υπόθεση στην ουσία της με βάση την ερμηνεία του ΔΕΕ, η οποία είναι και δεσμευτική για το ερωτήσαν δικαστήριο. Με αυτόν τον τρόπο, επιτυγχάνεται η ομοιόμορφη ερμηνεία και εφαρμογή των κανόνων από όλα τα εθνικά δικαστήρια σε όλα τα κράτη μέλη.

A. ΤΟ ΑΜΕΣΟ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ ΤΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΓΕΝΟΥΣ ΕΝΩΣΙΑΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

I. ΔΕΚ 26/62, Van Gend en Loos κατά Nederlandse Administratie Der Belastingen

Η εν λόγω απόφαση του ΔΕΚ αποτελεί, όπως προαναφέρθηκε, σταθμό στη εν συνόλω νομολογία του Δικαστηρίου και αποτέλεσε το έναυσμα για τη διαμόρφωση της αρχής του αμέσου αποτελέσματος, όπως τη γνωρίζουμε σήμερα. Το 1963, τέθηκε για πρώτη φορά το θέμα της αρχής, σε υπόθεση σχετική με την υποχρέωση των κρατών μελών να μην επιβάλλουν νέους δασμούς (ρήτρα standstill), σε προϊόντα που εισάγονταν από άλλα κράτη μέλη.

Συγκεκριμένα, η επιχείρηση NV Algemene Transport – en Expeditie Onderneming van Gend en Loos προσέφυγε κατά απόφασης ολλανδικής τελωνειακής αρχής που επέβαλε δασμό για εισαγωγή χημικού προϊόντος από τη Γερμανία. Το ΔΕΕ κλήθηκε να απαντήσει εάν το άρθρο 12 της Συνθήκης της ΕΟΚ (νυν άρθρο 30 της Σ.Λ.Ε.Ε.), κατά το οποίο «Οι εισαγωγικοί και εξαγωγικοί δασμοί ή φορολογικές επιβαρύνσεις ισοδυνάμου αποτελέσματος απαγορεύονται μεταξύ των κρατών μελών. Η απαγόρευση αυτή ισχύει και για τους δασμούς ταμειευτικού χαρακτήρα.», έχει εσωτερικά αποτελέσματα, με άλλα λόγια εάν δημιουργεί ταυτόχρονα με την υποχρέωση που προβλέπει και ένα αχώσιμο δικαίωμα υπέρ των ιδιωτών. Τρεις από τις τότε έξι κυβερνήσεις και ο Γενικός Εισαγγελέας ισχυρίστηκαν ότι η διάταξη αυτή αφορά αποκλειστικά τα κράτη μέλη.

Για να απαντήσει το Δικαστήριο σε αυτό το ζήτημα, προέβη σε ανάλυση της νομικής φύσης της Ένωσης. Σύμφωνα με αυτό, «για να κριθεί αν οι διατάξεις μια διεθνούς συνθήκης έχουν τέτοιο πεδίο ενέργειας πρέπει να εξεταστεί το πνεύμα, η οικονομία και το γράμμα της.» Κατά την απόφαση, «ο στόχος της Συνθήκης της ΕΟΚ, που είναι η θέσπιση μιας κοινής αγοράς, η λειτουργία της οποίας αφορά άμεσα τους πολίτες της Κοινότητας, συνεπάγεται ότι η Συνθήκη αυτή αποτελεί κάτι περισσότερο από μία συμφωνία που δημιουργεί μόνο αμοιβαίες υποχρεώσεις μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών». Επομένως, η Κοινότητα «αποτελεί μία νέα έννομη τάξη διεθνούς δικαίου, υπέρ της οποίας τα κράτη περιόρισαν τα κυριαρχικά τους δικαιώματα, σε περιορισμένους έστω τομείς, και της οποίας υποκείμενα είναι όχι μόνο τα κράτη μέλη αλλά επίσης και οι υπήκοοί τους».

Το ΔΕΚ εν προκειμένω δε δέχτηκε ότι η συγκεκριμένη διάταξη για μη αύξηση των δασμών αντανakλά τη βούληση των συντακτών της να περιορίσουν την ισχύ της δέσμευσης μεταξύ των διακρατικών σχέσεων. Η διάταξη περιλαμβάνει μία καθαρή και χωρίς επιφυλάξεις απαγόρευση, η οποία είναι μία υποχρέωση όχι ως προς το πράττειν αλλά προς το μη πράττειν. Επίσης, η δέσμευση αυτή δε συνοδεύεται από καμία επιφύλαξη υπέρ των κρατών για να την εφαρμόσουν μέσω μιας θετικής πράξης του εσωτερικού δικαίου. Προσφέρεται όμως τέλεια, εκ της ίδιας της φύσεώς της, να παραγάγει άμεσα αποτελέσματα στις νομικές σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των κρατών μελών και των διαδικιών τους. Κατά το Δικαστήριο «το γεγονός ότι η Συνθήκη επιτρέπει στην Επιτροπή και στα κράτη μέλη να προσφύγουν ενώπιον του Δικαστηρίου κατά ενός κράτους που δεν εκπλήρωσε τις υποχρεώσεις του δε συνεπάγεται αδυναμία των ιδιωτών να επικαλεστούν, ευδεχομένως, τις υποχρεώσεις αυτές ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, όπως επίσης το γεγονός ότι η Συνθήκη θέτει στη διάθεση της Επιτροπής μέσα για τη διασφάλιση του σεβασμού των υποχρεώσεων που επιβάλλονται στους υπόχρεους δεν αποκλείει τη δυνατότητα επικλήσεως της παραβάσεως αυτών των υποχρεώσεων στις διαφορές μεταξύ ιδιωτών ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων». Άρα, η διάταξη αυτή μπορεί να παραγάγει άμεσα αποτελέσματα και να

δημιουργήσει ατομικά δικαιώματα τα οποία οφείλουν οι εσωτερικές δικαστικές αρχές να προστατέψουν.⁴¹

II. ΔΕΚ 41/74, Van Duyn κατά Home Office

Εν προκειμένω, στο πλαίσιο προσφυγής ολλανδής υπηκόου, της Yvonne Van Duyn, κατά του Υπουργείου Εσωτερικών του Ηνωμένου Βασιλείου, στην οποία δε δόθηκε άδεια εισόδου στη χώρα ώστε να καταλάβει τη θέση γραμματέα στην «Εκκλησία της Σαηεντολογίας», υποβλήθηκαν από το Ανώτατο Δικαστήριο του Βασιλείου τρία προδικαστικά ερωτήματα στο ΔΕΚ.

Το Δικαστήριο κλήθηκε μεταξύ άλλων να κρίνει εάν το άρθρο 48 της Συνθήκης ΕΟΚ (νυν άρθρο 45 της Σ.Λ.Ε.Ε), σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, ισχύει άμεσα, υπό την έννοια ότι «*παραχωρεί στους ιδιώτες δικαιώματα τα οποία μπορούν να επικαλεστούν δικαστικώς σε κάθε κράτος μέλος*».

«Το άρθρο 48, παράγραφοι 1 και 2, ορίζει ότι η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων εξασφαλίζεται κατά τη λήξη της μεταβατικής περιόδου και συνεπάγεται την κατάργηση κάθε διακρίσεως λόγω ιθαγένειας μεταξύ των εργαζομένων των κρατών μελών, όσον αφορά την απασχόληση, την αμοιβή και τους άλλους όρους εργασίας».

Κατά το Δικαστήριο, οι ανωτέρω διατάξεις «*επιβάλλουν στα κράτη μέλη συγκεκριμένη υποχρέωση που δεν απαιτεί τη μεσολάβηση κάποιας πράξης είτε των οργάνων της Κοινότητας είτε των κρατών μελών και που δεν τους αφήνει καμία ευχέρεια εκτιμήσεως ως προς την εκτέλεσή της*».

Η παράγραφος 3 του ίδιου άρθρου καθορίζει τα δικαιώματα που περιλαμβάνει η αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων, σύμφωνα με το οποίο αυτά είναι: «*α) να αποδέχονται κάθε πραγματική προσφορά εργασίας, β) να διακινούνται ελεύθερα για τον σκοπό αυτό εντός*

⁴¹ Α. Δ. Πλιάκος, *Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, 2^η έκδοση, σ. 357

της επικρατείας των κρατών μελών, γ) να διαμένουν σε ένα από τα κράτη μέλη με τον σκοπό να ασκούν εκεί ορισμένη εργασία σύμφωνα με τις νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις που διέπουν την απασχόληση των εργαζομένων υπηκόων αυτού του κράτους μέλους, δ) να παραμένουν στην επικράτεια ενός κράτους μέλους και μετά την άσκηση σ' αυτό ορισμένης εργασίας, κατά τους όρους που θα αποτελέσουν αντικείμενο κανονισμών που θα εκδώσει η Επιτροπή». Θέτει ωστόσο μία επιφύλαξη ως προς τους περιορισμούς που δικαιολογούνται από λόγους δημόσιας τάξεως, δημόσιας ασφάλειας ή δημόσιας υγείας. Εντούτοις, κατά το Δικαστήριο, «η εφαρμογή αυτής της επιφύλαξης υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο, έτσι ώστε η δυνατότητα που έχουν τα κράτη μέλη να επικαλούνται την επιφύλαξη να μην αποτελεί εμπόδιο στο να παρέχουν οι διατάξεις του άρθρου 48, που καθιερώνουν την αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων, δικαιώματα στους ιδιώτες που αυτοί μπορούν να επικαλούνται δικαστικώς και που τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να προστατεύσουν».

Καταληκτικά, βάσει των ανωτέρω εκτιθέμενων σκέψεων του Δικαστηρίου, το τελευταίο έδωσε καταφατική απάντηση στο κρίσιμο προδικαστικό ερώτημα, αναγνωρίζοντας το άμεσο αποτέλεσμα των διατάξεων του άρθρου 48 της ΕΟΚ.

III. ΔΕΚ 2/74, Jean Reyners κατά Βελγίου

Ο Jean Reyners ήταν Ολλανδός υπήκοος, διδάκτωρ Νομικής, κάτοχος διπλώματος που κατά το νόμο παρείχε το δικαίωμα στο Βέλγιο για την άσκηση του δικηγορικού επαγγέλματος. Εντούτοις, αποκλείστηκε από το επάγγελμα αυτό λόγω της ιθαγένειάς του, βάσει του Βασιλικού Διατάγματος της 24^{ης} Αυγούστου 1970, περί του τίτλου του δικηγόρου και της ασκήσεως του δικηγορικού επαγγέλματος, με το οποίο θεοπίστηκε απόκλιση από την προϋπόθεση ιθαγένειας που προβλέπεται στο άρθρο 428 του δικαστικού κώδικα για την άσκηση του επαγγέλματος του δικηγόρου.

Στο πλαίσιο της προσφυγής που άσκησε ο Jean Reyners κατά του Βελγικού Δημοσίου, το Δικαστήριο κλήθηκε να απαντήσει, μεταξύ άλλων, στο προδικαστικό ερώτημα, εάν το άρθρο 52 της Συνθήκης ΕΟΚ (νυν άρθρο 49 της Σ.Λ.Ε.Ε.) είναι «διάταξη που ισχύει άμεσα». Σύμφωνα με το άρθρο αυτό, *«στο πλαίσιο των κατωτέρω διατάξεων, οι περιορισμοί της ελευθερίας εγκαταστάσεως των υπηκόων ενός κράτους μέλους στην επικράτεια ενός άλλου κράτους μέλους απαγορεύονται. Η απαγόρευση αυτή εκτείνεται επίσης στους περιορισμούς για την ίδρυση πρακτορείων, υποκαταστημάτων ή θυγατρικών εταιρειών από τους υπηκόους ενός κράτους μέλους που είναι εγκατεστημένοι στην επικράτεια άλλου κράτους μέλους. Η ελευθερία εγκαταστάσεως περιλαμβάνει την ανάληψη και την άσκηση μη μισθωτών δραστηριοτήτων, καθώς και τη σύσταση και τη διαχείριση επιχειρήσεων, και ιδίως εταιρειών κατά την έννοια του άρθρου 54, δεύτερη παράγραφος, σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που ορίζονται από τη νομοθεσία της χώρας εγκαταστάσεως για τους δικούς της υπηκόους, με την επιφύλαξη των διατάξεων του κεφαλαίου της παρούσας Συνθήκης που αναφέρονται στην κυκλοφορία κεφαλαίων».*

Κατά το Δικαστήριο, «Το άρθρο 7 της Συνθήκης ΕΟΚ (νυν άρθρο 18 Σ.Λ.Ε.Ε.), το οποίο αποτελεί μέρος των αρχών την Κοινότητας, ορίζει ότι, εντός του πεδίου εφαρμογής της Συνθήκης και με την επιφύλαξη των ειδικών διατάξεών της, απαγορεύεται κάθε διάκριση λόγω ιθαγένειας».

Περαιτέρω, «το άρθρο 52 της Συνθήκης ΕΟΚ, διασφαλίζει την εφαρμογή της γενικής αυτής διατάξεως στον ειδικό τομέα του δικαιώματος εγκαταστάσεως». Σύμφωνα με το Δικαστήριο, ο κανόνας της ίσης με τους ημεδαπούς μεταχειρίσεως, που προβλέπεται στο ως άνω άρθρο, *«αποτελεί έναν από τους θεμελιώδεις νομικούς κανόνες της Κοινότητας. Καθόσον παραπέμπει σε σύνολο νομοθετικών διατάξεων τις οποίες η χώρα εγκαταστάσεως εφαρμόζει πράγματι επί των υπηκόων της, τον κανόνα αυτόν, λόγω της ίδιας του της φύσεως, μπορούν να του επικαλεστούν άμεσα οι υπήκοοι όλων των κρατών μελών. Ορίζοντας ότι η ελευθερία εγκαταστάσεως πρέπει να έχει επιτευχθεί μέχρι το τέλος της μεταβατικής περιόδου, το άρθρο 52 επιβάλλει υποχρέωση επιτεύξεως ακριβώς καθορισμένου αποτελέσματος, η εκτέλεση της οποίας διευκολύνεται, αλλά δεν εξαρτάται, από την εφαρμογή προγράμματος*

προοδευτικών μέτρων. Το γεγονός ότι δεν ακολουθήθηκε η προοδευτική αυτή εφαρμογή αφήνει άθικτη την υποχρέωση, μετά από την προθεσμία που είχε προβλεφθεί για την εκπλήρωσή της. Η ερμηνεία αυτή είναι σύμφωνη προς το άρθρο 8 παρ. 7 της Συνθήκης, σύμφωνα με το οποίο η λήξη της μεταβατικής περιόδου αποτελεί το έσχατο χρονικό σημείο για να τεθούν σε ισχύ οι κανόνες που προβλέπει η Συνθήκη και για την εφαρμογή όλων των μέτρων που προϋποθέτει η εγκαθίδρυση της κοινής αγοράς».

Και στην περίπτωση αυτή, καταληκτικά, το Δικαστήριο έδωσε καταφατική απάντηση στο ερώτημα που έθεσε ενώπιόν του το Conseil d'État του Βελγίου, αναγνωρίζοντας άμεσο αποτέλεσμα στη διάταξη του άρθρου 52 της Συνθήκης ΕΟΚ (νυν άρθρο 49 ΣΛΕΕ).

IV. ΔΕΚ 43/75, Defrenne κατά SABENA

Στην εν λόγω υπόθεση, η κα Gabrielle Defrenne, αεροσυνοδός στη βελγική ανώνυμη αεροπορική εταιρεία SABENA, ζήτησε αποζημίωση επειδή κατά το διάστημα από τις 15 Φεβρουαρίου 1963 μέχρι την 1^η Φεβρουαρίου 1966 λάμβανε χαμηλότερες αποδοχές από τους άνδρες συναδέλφους της που εκτελούσαν την ίδια εργασία ως «ιπτάμενοι φροντιστές», επικαλούμενη το άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΟΚ (νυν άρθρο 157 ΣΛΕΕ), το οποίο διακηρύσσει την αρχή της ίσης αμοιβής των δύο φύλων για την ίδια εργασία.

Αναλυτικά, σύμφωνα με το ανωτέρω άρθρο παρ. 1 και 2, «1. Κάθε κράτος μέλος εξασφαλίζει την εφαρμογή της αρχής της ισότητας της αμοιβής μεταξύ ανδρών και γυναικών για όμοια εργασία ή για εργασία της αυτής αξίας.

2. Για τους σκοπούς του παρόντος άρθρου, ως «αμοιβή» νοούνται οι συνήθεις βασικοί ή κατώτατοι μισθοί ή αποδοχές και όλα τα άλλα οφέλη, που παρέχονται άμεσα ή έμμεσα, σε χρήματα ή σε είδος, από τον εργοδότη στον εργαζόμενο, λόγω της σχέσεως εργασίας. Η ισότητα αμοιβής, χωρίς

διακρίσεις φύλου, συνεπάγεται: α) ότι η αμοιβή που παρέχεται για όμοια εργασία που αμείβεται κατ' αποκοπή καθορίζεται με βάση την ίδια μονάδα μετρήσεως, β) ότι η αμοιβή που παρέχεται για εργασία που αμείβεται με βάση τη χρονική διάρκεια είναι η ίδια για όμοια θέση εργασίας».

Εν προκειμένω, το Δικαστήριο κλήθηκε να απαντήσει στο ερώτημα εάν το άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΟΚ «εισάγει μόνο του, απευθείας, στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους την αρχή της ισότητας των αμοιβών για όμοια εργασία μεταξύ εργαζομένων ανδρών και γυναικών», και αν «παρέχει επομένως, ανεξάρτητα από κάθε εθνική ρύθμιση, το δικαίωμα στους εργαζομένους να προσφεύγουν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων για την τήρηση της αρχής αυτής».

Σύμφωνα με το Δικαστήριο, το εάν το συγκεκριμένο άρθρο έχει άμεσο αποτέλεσμα πρέπει να ιδωθεί υπό το πρίσμα «της φύσεως της αρχής της ισότητας των αμοιβών, του στόχου που επιδιώκεται με τη διάταξη αυτή και της θέσεώς της στο σύστημα της Συνθήκης».

Επιδίωξη του άρθρου αυτού είναι αφενός να αποφευχθεί, οι επιχειρήσεις που είναι εγκατεστημένες σε κράτη που έχουν καθιερώσει εν τοις πράγμασι την αρχή της ισότητας των αμοιβών, να τελούν σε μειονεκτική θέση από άποψη ανταγωνισμού έναντι επιχειρήσεων εγκατεστημένων σε κράτη στα οποία δεν έχουν εξαλειφθεί τέτοιου είδους διακρίσεις. Αφετέρου, η διάταξη αυτή αποτελεί κοινωνικό στόχο της Κοινότητας, η οποία, πέρα από μία οικονομική ένωση, οφείλει να εξασφαλίσει συγχρόνως την κοινωνική πρόοδο των λαών της. Αυτός ο διπλός, οικονομικός και κοινωνικός, σκοπός αποδεικνύει ότι «η αρχή της ισότητας των αμοιβών περιλαμβάνεται στις βάσεις της Κοινότητας».

Το Δικαστήριο τόνισε πως «για την εφαρμογή των διατάξεων του εν λόγω άρθρου πρέπει να γίνει διάκριση αφενός, μεταξύ των άμεσων και προφανών διακρίσεων που μπορούν να διαπιστωθούν μόνο των αναφερόμενων σε αυτό κριτηρίων της ταυτότητας της εργασίας και της ισότητας των αμοιβών και, αφετέρου, των έμμεσων και συγκεκαλυμμένων διακρίσεων που μπορούν να διαπιστωθούν μόνο βάσει λεπτομερέστερων εκτελεστικών διατάξεων, κοινοτικού ή εθνικού χαρακτήρα. Μεταξύ των άμεσων διακρίσεων που μπορούν να διαπιστωθούν με τη βοήθεια μόνο

των κριτηρίων που παρέχει το άρθρο 119 της Συνθήκης ΕΟΚ πρέπει να περιληφθούν ιδίως εκείνες που έχουν την πηγή τους σε διατάξεις νομοθετικού χαρακτήρα ή σε συλλογικές συμβάσεις εργασίας, δεδομένου ότι μπορούν να διαπιστωθούν βάσει καθαρώς νομικών αναλύσεων. Το ίδιο ισχύει επίσης και στην περίπτωση άνισης αμοιβής ανδρών και γυναικών εργαζομένων για όμοια εργασία, η οποία εκτελείται στην ίδια επιχείρηση ή υπηρεσία, ιδιωτική ή δημόσια».

Εν κατακλείδι, κατά το Δικαστήριο, το οποίο έδωσε καταφατική απάντηση στο αναφερθέν προδικαστικό ερώτημα, στις περιπτώσεις αυτές των άμεσων διακρίσεων, το άρθρο 119 της Συνθήκης (νυν άρθρο 157 Σ.Λ.Ε.Ε.) μπορεί να εφαρμόζεται απευθείας και να γεννά συνεπώς υπέρ των ιδιωτών δικαιώματα που τα δικαστήρια οφείλουν να προασπίζουν.

V. ΔΕΚ , C-413/99 Baumbast κατά Secretary of State for the Home Department

Σε μία νεότερη απόφασή του, το Δικαστήριο αναγνώρισε άμεσο αποτέλεσμα σε διατάξεις πρωτογενούς δικαίου σχετικές με την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων ως πολιτικό δικαίωμα απαλλαγμένο από κάθε οικονομικό υπόβαθρο και άρρηκτα συνδεδεμένο με την ευρωπαϊκή ιθαγένεια.

Εν προκειμένω, ο W. Baumbast ήταν γερμανός υπήκοος, παντρεμένος από το 1990 με τη M. B. Baumbast, κολομβιανής ιθαγένειας, πατέρας δύο τέκνων. Τον Ιούλιο του 1990, τα μέλη της οικογένειας Baumbast έλαβαν κάρτα διαμονής πενταετούς ισχύος. Από το 1990 και για μία τριετία, ο W. Baumbast ασκούσε οικονομική δραστηριότητα στο Ηνωμένο Βασίλειο, αρχικά ως μισθωτός και στη συνέχεια ως επιχειρηματίας. Ωστόσο, μετά την πτώχευση της επιχείρησής του, μη δυνάμενος να βρει εργασία στο Ηνωμένο Βασίλειο, εργάστηκε σε γερμανικές εταιρείες που δραστηριοποιούνταν σε τρίτα κράτη. Κατά το διάστημα αυτό, το ζεύγος Baumbast διέθετε οικία στο Ηνωμένο Βασίλειο και οι κόρες τους πήγαιναν σχολείο εκεί. Την

πενταετή άδεια διαμονής του, αρνήθηκαν να ανανεώσουν οι γερμανικές αρχές το 1995, όπως ομοίως αρνήθηκαν να χορηγήσουν άδεια διαμονής αορίστου διάρκειας και στα μέλη της οικογένειάς του.

Σύμφωνα με το Δικαστήριο, «Κατά πάγια νομολογία, το δικαίωμα των υπηκόων κράτους μέλους να εισέρχονται στο έδαφος άλλου κράτους μέλους και να διαμένουν εκεί αποτελεί δικαίωμα που παρέχεται ευθέως από τη Συνθήκη ΕΚ, ή, αναλόγως της περιπτώσεως, από τις διατάξεις που θεσπίζονται για την εφαρμογή της. Ναι μεν, πριν από την έναρξη ισχύος της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, το Δικαστήριο είχε διευκρινίσει ότι το εν λόγω δικαίωμα διαμονής, το οποίο παρεχόταν ευθέως από τη Συνθήκη ΕΚ, εξαρτιόταν από την προϋπόθεση ασκήσεως οικονομικής δραστηριότητας υπό την έννοια των άρθρων 48, 52 και 59 της Συνθήκης ΕΚ (νυν άρθρα 45,49 και 56 Σ.Λ.Ε.Ε.), πλην όμως ακολούθως καθιερώθηκε στη Συνθήκη ΕΚ το καθεστώς του πολίτη της Ενώσεως και από το άρθρο 18 παρ. 1, ΕΚ (νυν άρθρο 21 Σ.Λ.Ε.Ε.⁴²) αναγνωρίστηκε το δικαίωμα κάθε πολίτη να κυκλοφορεί και να διαμένει ελεύθερα στο έδαφος των κρατών μελών.

Βάσει του άρθρου 17, παράγραφος 1, ΕΚ (νυν άρθρο 20 ΣΛΕΕ), πολίτης της Ενώσεως είναι κάθε πρόσωπο που έχει την ιθαγένεια κάθε κράτους μέλους. Το καθεστώς του πολίτη της Ενώσεως καθιερώθηκε για να αποτελέσει το βασικό καθεστώς των υπηκόων των κρατών μελών. Εξάλλου, η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση δεν απαιτεί να ασκούν οι πολίτες της Ενώσεως επαγγελματική, είτε μισθωτή είτε ανεξάρτητη, δραστηριότητα για να έχουν τα δικαιώματα που προβλέπονται στο δεύτερο μέρος της Συνθήκης ΕΚ το οποίο αφορά την ιθαγένειας της Ενώσεως. Επιπλέον, στο

⁴² «1. Κάθε πολίτης της Ένωσης έχει το δικαίωμα να κυκλοφορεί και να διαμένει ελεύθερα στο έδαφος των κρατών μελών, υπό την επιφύλαξη των περιορισμών και με τις προϋποθέσεις που προβλέπονται στις Συνθήκες και στις διατάξεις που θεσπίζονται για την εφαρμογή τους.

2. Εάν, προς επίτευξη αυτού του στόχου, απαιτείται δράση της Ένωσης και εφόσον οι Συνθήκες δεν έχουν προβλέψει εξουσίες προς τούτο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο, αποφασίζοντας σύμφωνα με τη συνήθη νομοθετική διαδικασία, μπορούν να θεσπίζουν διατάξεις που διευκολύνουν την άσκηση των αναφερόμενων στην παράγραφο 1 δικαιωμάτων.

3. Για τους ίδιους σκοπούς με τους σκοπούς της παραγράφου 1, και εκτός εάν οι Συνθήκες έχουν προβλέψει εξουσίες δράσης προς τούτο, το Συμβούλιο, αποφασίζοντας σύμφωνα με ειδική νομοθετική διαδικασία, μπορεί να θεσπίζει μέτρα σχετικά με την κοινωνική ασφάλιση ή την κοινωνική προστασία. Το Συμβούλιο αποφασίζει ομόφωνα μετά από διαβούλευση με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο».

κείμενο της εν λόγω Συνθήκης δεν υπάρχει τίποτα που να επιτρέπει να θεωρηθεί ότι οι πολίτες της Ενώσεως που είναι εγκατεστημένοι σε άλλο κράτος μέλος για να ασκήσουν εκεί μισθωτή δραστηριότητα στερούνται λόγω της ιθαγένειάς τους, όταν η δραστηριότητα αυτή τελειώνει, δικαιωμάτων που τους παρέχει η Συνθήκη ΕΚ.

Ειδικότερα, όσον αφορά το προβλεπόμενο από το άρθρο 18 παρ. 1 δικαίωμα διαμονής στο έδαφος των κρατών μελών, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι το δικαίωμα αυτό αναγνωρίζεται ευθέως σε κάθε πολίτη της Ένωσης από σαφή και ακριβή διάταξη της Συνθήκης ΕΚ. Επομένως, υπό την ιδιότητα απλώς και μόνου του υπηκόου κράτους μέλους και συνεπώς του πολίτη της Ένωσης, ο *W. Baumbast* έχει δικαίωμα να επικαλεστεί το άρθρο 18, παρ. 1, ΕΚ».

Το Δικαστήριο, ολοκληρώνοντας το σκεπτικό του, τονίζει πως «είναι αλήθεια ότι το εν λόγω δικαίωμα διαμονής των πολιτών της Ενώσεως στο έδαφος άλλου κράτους μέλους αναγνωρίζεται υπό τους περιορισμούς και τις προϋποθέσεις που προβλέπονται από τη Συνθήκη ΕΚ καθώς και από τις διατάξεις που θεσπίζονται για την εφαρμογή της. Ωστόσο, η εφαρμογή των περιορισμών και προϋποθέσεων που το άρθρο 18 παρ. 1 ΕΚ θέτει για την άσκηση του εν λόγω δικαιώματος διαμονής υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο. Κατά συνέπεια, οι τυχόν περιορισμοί και προϋποθέσεις του δικαιώματος αυτού δεν εμποδίζουν να παρέχουν οι διατάξεις του εν λόγω άρθρου στους ιδιώτες δικαιώματα που αυτοί μπορούν να επικαλούνται ενώπιον των δικαστηρίων και που τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να διαφυλάττουν».

VI. ΔΕΚ , 126/86 Gimenez Zaera κατά Instituto Nacional de la Seguridad Social κλπ.

Εν αντιθέσει με τις προεκτεθείσες αποφάσεις, στην εν λόγω υπόθεση το Δικαστήριο έκρινε ότι διατάξεις της Συνθήκης στερούνται αμέσου αποτελέσματος λόγω του προγραμματικού τους χαρακτήρα ή της γενικής διατύπωσής τους, που θέτει στα κράτη μέλη γενικούς στόχους και

καταλείπει σε αυτά και στα ενωσιακά όργανα ευρεία εξουσία για την υλοποίησή τους.

Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο δίκης μεταξύ του Fernando Gimenez Zaera και του Ιδρύματος Κοινωνικής Ασφάλισης της Ισπανίας σχετικά με την απόφαση να παύσει να καταβάλλεται σε αυτόν η σύνταξη γήρατος του γενικού συστήματος ασφάλισης που λάμβανε ο ενάγων, δημόσιος υπάλληλος εν ενεργεία, για παλαιότερη ασφάλιση στον ιδιωτικό τομέα, το Δικαστήριο κλήθηκε να απαντήσει για το άμεσο αποτέλεσμα των άρθρων 2 ΕΚ (νυν άρθρο 3 ΣΕΕ) που διακηρύττει την αποστολή της Ένωσης και 117-118 ΕΚ (νυν άρθρα 151-153 ΣΛΕΕ) τα οποία αναφέρονται στους γενικούς κοινωνικούς στόχους της, όπως «την προώθηση της απασχόλησης, τη βελτίωση των διαβίωσης και εργασίας, ώστε να καταστήσουν δυνατή την ευαρμοσίη τους με παράλληλη διατήρηση της προόδου, την κατάλληλη κοινωνική προστασία, του κοινωνικό διάλογο και την ανάπτυξη των ανθρώπινων πόρων».

Κατά το Δικαστήριο, «Το άρθρο 2 της Συνθήκης περιγράφει την αποστολή της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας. Οι στόχοι που διατυπώνει η διάταξη αυτή συνδέονται με την ύπαρξη και τη λειτουργία της Κοινότητας" η πραγματοποίησή τους πρέπει να είναι το αποτέλεσμα της δημιουργίας της κοινής αγοράς και της προοδευτικής προσέγγισης της οικονομικής πολιτικής των κρατών μελών, που αποτελούν επίσης στόχους, η επίτευξη των οποίων αποτελεί το ουσιαστικό αντικείμενο της Συνθήκης. Όσον αφορά ειδικότερα την προώθηση της επιταχυνόμενης ανύψωσης του βιοτικού επιπέδου, πρέπει να σημειωθεί ότι αποτελεί έναν από τους σκοπούς που υπαγόρευσε τη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, σκοπός ο οποίος, λόγω της γενικότητάς του και της συστηματικής σχέσεώς του με τη δημιουργία της κοινής αγοράς και την προοδευτική προσέγγιση της οικονομικής πολιτικής, δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία εννόμων υποχρεώσεων εις βάρος των κρατών μελών ούτε δικαιωμάτων υπέρ των ατόμων.

Τα άρθρα 117 και 118 της Συνθήκης ανήκουν στο κεφάλαιο 1 που περιέχει τις κοινωνικές διατάξεις του τίτλου III, ο οποίος αφορά την κοινωνική πολιτική της Κοινότητας. Το άρθρο 117 θέτει στην πρώτη

παράγραφο την ανάγκη για τα κράτη μέλη να προαγάγουν τη βελτίωση των όρων διαβίωσης και εργασίας του εργατικού δυναμικού κατά τρόπο που να επιτρέπει την εναρμόνιση τους με στόχο την πρόοδο. Κατά τη δεύτερη παράγραφο, η εξέλιξη αυτή θα προκύψει τόσο από τη λειτουργία της κοινής αγοράς η οποία θα ευνοήσει την εναρμόνιση των κοινωνικών συστημάτων όσο και από τις διαδικασίες που προβλέπονται από τη Συνθήκη και από την προσέγγιση των εθνικών διατάξεων. Το Δικαστήριο έχει κρίνει επανειλημμένα (και συγκεκριμένα με τις αποφάσεις της 15ης Ιουνίου 1978, *Defrenne*, 149/77, *Rec.* 1978, σ. 1365, και της 13ης Μαΐου 1986, *Bilka*, 170/84, *Συλλογή* 1986, σ. 1607, ιδίως σ. 1620) ότι η διάταξη αυτή έχει ουσιαστικά προγραμματικό χαρακτήρα. Ο προγραμματικός χαρακτήρας των κοινωνικών στόχων που διατυπώνει το άρθρο 117 δεν σημαίνει ότι οι στόχοι αυτοί στερούνται παντελώς εννόμων αποτελεσμάτων. Στην πραγματικότητα αποτελούν ουσιώδη στοιχεία ιδίως για την ερμηνεία άλλων διατάξεων της Συνθήκης και του παράγωγου κοινοτικού δικαίου του κοινωνικού τομέα. Η υλοποίηση των στόχων αυτών θα είναι πάντως το αποτέλεσμα μιας κοινωνικής πολιτικής, ο προσδιορισμός της οποίας εναπόκειται στις αρμόδιες αρχές».

Με βάση το ανωτέρω σκεπτικό του, το Δικαστήριο καταλήγει υποστηρίζοντας πως, ως προς το εάν οι γενικές κατευθύνσεις της πολιτικής που καθορίζει το κάθε κράτος μέλος και τα συγκεκριμένα μέτρα του είδους αυτών στα οποία αναφέρεται η Διάταξη περί παραπομπής συμβιβάζονται με τους κοινωνικούς στόχους του άρθρου 117 της Συνθήκης (νυν άρθρο 151 ΣΛΕΕ⁴³), δε χωρεί ένδικος έλεγχος ήτοι δεν παράγουν οι διατάξεις αυτές άμεσο αποτέλεσμα.

⁴³ «Η Ένωση και τα κράτη μέλη, έχοντας υπόψη τα θεμελιώδη κοινωνικά δικαιώματα όπως αυτά που ορίζονται στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη που υπογράφηκε στο Τορίνο στις 18 Οκτωβρίου 1961, και στον Κοινοτικό Χάρτη των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των Εργαζομένων του 1989, έχουν ως στόχο την προώθηση της απασχόλησης, τη βελτίωση των διαβίωσης και εργασίας, ώστε να καταστήσουν δυνατή την εναρμόνισή τους με παράλληλη διατήρηση της πρόοδου, την κατάλληλη κοινωνική προστασία, τον κοινωνικό διάλογο και την ανάπτυξη των ανθρώπινων πόρων που θα επιτρέψουν ένα υψηλό και διαρκές επίπεδο απασχόλησης και την καταπολέμηση του αποκλεισμού.

Προς τούτο, η Ένωση και τα κράτη μέλη εφαρμόζουν μέτρα στα οποία λαμβάνεται υπόψη η ποικιλομορφία των εθνικών πρακτικών, ιδιαιτέρως στον τομέα των συμβατικών σχέσεων, καθώς και η ανάγκη να διατηρηθεί η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας της Ένωσης.

B. ΤΟ ΑΜΕΣΟ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΙΣΜΩΝ

I. ΔΕΚ 93/71, Leonesio κατά Υπουργείου Γεωργίας και Δασών της Ιταλικής Δημοκρατίας

Η εν λόγω απόφαση αποτελεί μία από τις παλαιότερες και χαρακτηριστικότερες αποφάσεις του ΔΕΚ όσον αφορά το άμεσο αποτέλεσμα του κανονισμού, το οποίο ενυπάρχει στον τελευταίο εξορισμού, καθώς συνιστά μια πράξη που δε χρειάζεται τη μεσολάβηση εθνικών μέτρων εφαρμογής για να αναπτύξει τα αποτελέσματά της στις εσωτερικές έννομες τάξεις.

Εν προκειμένω, μία γεωργός από την Ιταλία, η κα Orsolina Leonesio, ζήτησε τη χορήγηση πριμοδότησης για τη σφαγή γαλακτοπαραγωγικών αγελάδων όπως προβλεπόταν στον Κανονισμό (ΕΟΚ) 1975/69 του Συμβουλίου και στον Κανονισμού (ΕΟΚ) 2195/69 της Επιτροπής. Η αιτούσα, θεωρώντας ότι πληρούσε όλες τις προϋποθέσεις που προβλέπονταν από τους ανωτέρω κανονισμούς, υπέβαλλε αίτηση έκδοσης διαταγής πληρωμής, ώστε το να υποχρεωθεί το Υπουργείο Γεωργίας της Ιταλίας να της καταβάλει αυτή την πριμοδότηση. Οι εθνικές αρχές της χορήγησαν «προσωρινή έγκριση» αλλά ανέβαλαν την καταβολή της με την αιτιολογία ότι αυτή εξαρτιόταν από την έκδοση, από την Ιταλική Βουλή, νομοθετικών διατάξεων που να παρέχουν τις απαραίτητες πιστώσεις.

Κατά το Δικαστήριο, «*Σύμφωνα με το άρθρο 189, παράγραφος 2 της Συνθήκης (νυν άρθρο 288 ΣΛΕΕ), ο κανονισμός «έχει γενική ισχύ» και «ισχύει άμεσα σε κάθε κράτος μέλος». Επομένως, λόγω της ίδιας της φύσης του και της λειτουργίας του στο σύστημα των πηγών του κοινοτικού δικαίου παράγει άμεσα αποτελέσματα και είναι υπό την ιδιότητα αυτή, ικανός να παρέχει στους ιδιώτες δικαιώματα, που τα εθνικά δικαστήρια έχουν*

Φρονούν ότι η εξέλιξη αυτή θα προκύψει όχι μόνον από τη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς, η οποία θα διευκολύνει την εναρμόνιση των κοινωνικών συστημάτων, αλλά και από τις διαδικασίες που θεσπίζουν οι Συνθήκες, και από την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων».

υποχρέωση να προστατεύουν. Όταν πρόκειται για απαιτήσεις κατά του κράτους, αυτές γεννώνται μόλις πληρωθούν οι προϋποθέσεις που προβλέπει ο κανονισμός, χωρίς να είναι δυνατόν να εξαρτηθεί η άσκησή τους, στο εθνικό επίπεδο, από διατάξεις εφαρμογής άλλες από αυτές που τυχόν απαιτεί ο ίδιος ο κανονισμός».

Από τους προαναφερθέντες κανονισμούς προκύπτουν όλες οι προϋποθέσεις που πρέπει να συγκεντρώνει ο κάτοχος γεωργικής εκμετάλλευσης για να αξιώνει την πριμοδότηση. Από το σύνολο λοιπόν των διατάξεων αυτών, οι οποίες αναφέρονται αναλυτικά στην απόφαση από το Δικαστήριο, προκύπτει ότι εφόσον είχαν πληρωθεί όλες αυτές οι προϋποθέσεις, οι κανονισμοί αυτοί παρείχαν στους κατόχους γεωργικών εκμεταλλεύσεων δικαίωμα πριμοδότησης το οποίο πρέπει να προασπίζεται από τα εθνικά δικαστήρια και το οποίο μπορεί να ασκηθεί εντός της προβλεπόμενης δίμηνης προθεσμίας κατά το άρθρο 10 του Κανονισμού 2195/69. Από την παρέλευση της προθεσμίας αυτής το οικείο κράτος δε μπορεί *«να αντλήσει επιχείρημα από την νομοθεσία ή την διοικητική πρακτική του για να αντιταχθεί στην καταβολή αυτή».*

Αξίζει να σημειωθεί ότι η Ιταλική Κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι οι προαναφερθέντες κανονισμοί *«δεν έχουν θεμελιώσει δικαίωμα επί της καταβολής της πριμοδότησης όσο ο εθνικός νομοθέτης δεν έχει ψηφίσει τις αναγκαίες για αυτό πιστώσεις».* Ωστόσο, εάν γινόταν δεκτή η ως άνω αντίρρηση της ιταλικής κυβέρνησης, θα οδηγούσε στο αποτέλεσμα οι γεωργοί του κράτους αυτού να βρεθούν σε δυσμενέστερη θέση από τους γεωργούς των άλλων κρατών μελών, κατά παράβαση του θεμελιώδους κανόνα που επιβάλλει την ομοιόμορφη εφαρμογή των κανονισμών στο σύνολο της Κοινότητας.

Καταλήγοντας, κατά το Δικαστήριο, *«οι κοινοτικοί κανονισμοί, για να επιβάλλονται με την ίδια ισχύ στους πολίτες όλων των κρατών μελών, ευτάσσονται στο νομικό σύστημα που ισχύει στην εθνική επικράτεια, το οποίο πρέπει να τους αφήνει να αναπτύξουν το άμεσο αποτέλεσμα που ορίζει το άρθρο 189, έτσι ώστε να μπορούν οι ιδιώτες να τους επικαλούνται, χωρίς να είναι δυνατόν να τους αντιταχθούν διατάξεις ή πρακτικές εσωτερικής τάξεως».*

II. ΔΕΚ C-403/98, Monte Arcosu κατά Regione Autonoma della Sardegna κλπ.

Στον αντίποδα της αμέσως προηγούμενης υπόθεσης, σε μία πρόσφατη σχετικά απόφασή του, το Δικαστήριο απεφάνθη για το άμεσο αποτέλεσμα εκτελεστικών, εξειδικευτικών των κανονισμών, μέτρων. Σε ορισμένες περιπτώσεις, τα κράτη μέλη καλούνται ρητώς από τον ίδιο τον κανονισμό να λάβουν τέτοιου είδους μέτρα τα οποία στόχο έχουν την διευκόλυνση της εφαρμογής του. Πολλές φορές τα μέτρα αυτά κρίνονται αποφασιστικής σημασίας, με αποτέλεσμα ο κανονισμός να μη μπορεί να αναπτύξει τα αποτελέσματά του εάν το κράτος αδρανήσει.

Στη συγκεκριμένη υπόθεση, η Monte Arcosu ήταν μία εταιρεία η οποία αιτήθηκε να εγγραφεί στο μητρώο των κατόχων γεωργικής εκμετάλλευσης κατά κύρια απασχόληση με βάση τον Κανονισμό 2328/91 προκειμένου να τύχει ευνοϊκότερης φορολογικής μεταχείρισης. Εντούτοις η αίτησή της απερρίφθη επειδή η περιφερειακή νομοθεσία της Ιταλίας δεν προέβλεπε τη δυνατότητα εγγραφής εμπορικών εταιρειών στο εν λόγω μητρώο.

Το Δικαστήριο κλήθηκε να απαντήσει στο προδικαστικό ερώτημα αν και υπό ποιες συνθήκες ένα εθνικό δικαστήριο μπορεί να εφαρμόσει σε κεφαλαιουχικές εταιρείες τα άρθρα 2 παρ. 5 τελευταίο εδάφιο του Κανονισμού 797/95 και 5 παρ.5 τελευταίο εδάφιο του Κανονισμού 2328/91, όταν ο εθνικός νομοθέτης δεν έχει θεσπίσει τις διατάξεις που απαιτούνται για να τεθούν οι κανονισμοί αυτοί σε ισχύ στην εσωτερική έννομη τάξη. Σύμφωνα με την παράγραφο 5 του άρθρου 2 του Κανονισμού 797/95 «*Τα κράτη μέλη ορίζουν την έννοια του κατά κύρια απασχόληση εκμεταλλεομένου ως κατόχου [κατόχου γεωργικής εκμεταλλεύσεως κατά κύρια απασχόληση] για τους σκοπούς του παρόντος κανονισμού. Για τα φυσικά πρόσωπα, ο ορισμός αυτός περιλαμβάνει τουλάχιστον τον όρο ότι το μέρος του εισοδήματος που προέρχεται από τη γεωργική εκμετάλλευση είναι ίσο ή ανώτερο του 50 % του συνολικού εισοδήματος του κατόχου και ότι ο χρόνος εργασίας που διατίθεται για τις*

εξωτερικές προς την εκμετάλλευση δραστηριότητες είναι μικρότερος από το ήμισυ του συνολικού χρόνου εργασίας του κατόχου. Για τα μη φυσικά πρόσωπα, τα κράτη μέλη ορίζουν την έννοια αυτή λαμβάνοντας υπόψη τα κριτήρια του προηγούμενου εδαφίου». Στο άρθρο 5, παράγραφος 5, του κανονισμού 2328/91 επαναλαμβάνεται η ίδια διάταξη, με πανομοιότυπη διατύπωση.

Κατά το Δικαστήριο, «επιβάλλεται η διαπίστωση ότι, μολονότι, λόγω της φύσεως των κανονισμών και της λειτουργίας τους στο πλαίσιο του συστήματος των πηγών του κοινοτικού δικαίου, οι διατάξεις των εν λόγω κανονισμών παράγουν, κατά κανόνα, άμεσα αποτελέσματα στις εθνικές έννομες τάξεις, χωρίς να απαιτείται από τις εθνικές αρχές να λάβουν μέτρα εφαρμογής, για τη θέση σε ισχύ ορισμένων από τις διατάξεις τους ενδέχεται να απαιτείται η λήψη μέτρων εφαρμογής από τα κράτη μέλη».

Αυτό ακριβώς συμβαίνει με τα προεκτεθέντα άρθρα των Κανονισμών, τα οποία προβλέπουν ότι τα κράτη μέλη είναι αυτά που ορίζουν την έννοια του κατά κύρια απασχόληση κατόχου γεωργικής εκμετάλλευσης προκειμένου για τις κεφαλαιουχικές εταιρείες.

Καταλήγοντας, το Δικαστήριο έκρινε ότι, λαμβάνοντας υπόψη τη διακριτική ευχέρεια που προβλέπεται στα κράτη μέλη για την εφαρμογή των διατάξεων αυτών, δε δύνανται οι ιδιώτες να αντλήσουν δικαιώματα από τις διατάξεις αυτές εφόσον ο νομοθέτης του οικείου κράτους μέλους δεν έχει λάβει τα απαιτούμενα για τη θέση σε ισχύ αυτών μέτρα.

Γ. ΤΟ ΑΜΕΣΟ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ ΤΩΝ ΟΔΗΓΙΩΝ

Όπως έχει προαναφερθεί, η οδηγία είναι μία νομική πράξη που θέτει στόχους και επιβάλλει στα κράτη μέλη την επίτευξή τους εντός συγκεκριμένης προθεσμίας, καταλείποντας σε αυτά την ευχέρεια επιλογής των μέτρων με τα οποία θα επιτευχθεί το επιδιωκόμενο

αποτέλεσμα, σύμφωνα με το άρθρο 288 της Σ.Λ.Ε.Ε. Κι αυτό ακριβώς το γεγονός είναι που την καθιστά ιδιαίτερη περίπτωση σε σχέση με τις άλλες πράξεις της Ένωσης, καθώς δεν πληροί κατά βάση την προϋπόθεση του «ανεπιφύλακτου».

Εντούτοις, όπως θα εκτεθεί κατωτέρω, θα διαπιστωθεί πως το Δικαστήριο, βασιζόμενο στη νομική δεσμευτικότητα και πρακτική αποτελεσματικότητα της οδηγίας, έκρινε ότι μία διάταξη της δύναται κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις να έχει άμεσο αποτέλεσμα. Ο χαρακτήρας της διάταξης, ήτοι το ακριβές και ανεπιφύλακτο αυτής, είναι αποφασιστικής σημασίας για την κατάφαση του αμέσου αποτελέσματος της Οδηγίας. Το Δικαστήριο εν τοιαύτη περιπτώσει με σκοπό να αναγνωρίσει το άμεσο αποτέλεσμα των οδηγιών υπερέβη την ίδια της τη φύση όπως ορίζεται από τη Συνθήκη, διατηρώντας τη ωστόσο αναλλοίωτη.

I. ΔΕΚ 41/74, Van Duyn κατά Home Office

Στην εν λόγω υπόθεση, η οποία αναλύθηκε ανωτέρω, το Δικαστήριο κλήθηκε να απαντήσει όχι μόνο για το άμεσο αποτέλεσμα διατάξεων του πρωτογενούς δικαίου αλλά και για αυτό των διατάξεων Οδηγιών. Συγκεκριμένα, κλήθηκε να εκδώσει προδικαστική απόφαση για την ερμηνεία του άρθρου 3 της οδηγίας του Συμβουλίου 64/221/ΕΟΚ περί του συντονισμού των ειδικών μέτρων για τη διακίνηση και τη διαμονή των αλλοδαπών τα οποία δικαιολογούνται τα οποία δικαιολογούνται από λόγους δημοσίας τάξεως, δημοσίας ασφαλείας ή δημοσίας υγείας. Κατά το άρθρο αυτό, «τα μέτρα δημοσίας τάξεως ή δημοσίας ασφαλείας πρέπει να βασίζονται αποκλειστικά στην προσωπική συμπεριφορά του ατόμου που αφορούν».

Κατά το Δικαστήριο, «...μολονότι οι κανονισμοί, δυνάμει των διατάξεων του άρθρου 189 (νυν άρθρο 288 ΣΛΕΕ), ισχύουν άμεσα, και συνεπώς από τη φύση τους μπορούν να παράγουν άμεσα αποτελέσματα, δεν σημαίνει ότι άλλες κατηγορίες πράξεων, αναφερόμενες στο άρθρο αυτό, δεν μπορούν

ποτέ να έχουν ανάλογα αποτελέσματα. Είναι ασυμβίβαστο με τη βάση του άρθρου 189 δεσμευτικότητα της οδηγίας να αποκλειστεί καταρχήν η δυνατότητα επικλήσεως από τους ενδιαφερόμενους των υποχρεώσεων που επιβάλλει.

Ιδίως στην περίπτωση που οι αρχές της Κοινότητας επιβάλλουν με οδηγία στα κράτη μέλη την υποχρέωση να τηρήσουν ορισμένη συμπεριφορά, η πρακτική αποτελεσματικότητα της οδηγίας θα αποδυναμωνόταν αν οι πολίτες εμποδιζόνταν να την επικαλεστούν ενώπιον των δικαστηρίων και αν τα εθνικά δικαστήρια εμποδιζόνταν να τη λάβουν υπόψη, ως στοιχείο του κοινοτικού δικαίου. Εξάλλου το άρθρο 177 (νυν άρθρο 267 Σ.Λ.Ε.Ε.), που παρέχει τη δυνατότητα στα εθνικά δικαστήρια να απευθύνονται στο Δικαστήριο για το κύρος και την ερμηνεία όλων αδιακρίτως των πράξεων των οργάνων, συνεπάγεται ότι οι πολίτες μπορούν να επικαλεστούν τις πράξεις αυτές ενώπιον των εν λόγω δικαστηρίων.

Πρέπει να εξετάζεται σε κάθε περίπτωση, αν από τη φύση, την οικονομία και τη διατύπωση των οικείων διατάξεων συνάγεται ότι αυτές έχουν άμεσα αποτελέσματα στις σχέσεις μεταξύ κράτους και ιδιωτών».

Παρατηρείται σε αυτήν την περίπτωση η ταυτότητα επιχειρημάτων που εξέθεσε το Δικαστήριο στο σκεπτικό του με αυτά της υπόθεσης Grad, ΔΕΚ 9/70, στην οποία κρίθηκε το άμεσο αποτέλεσμα που αναπτύσσει η νομική πράξη της Απόφασης.

II. ΔΕΚ 148/78, Ιταλία κατά Ratti

Σε αυτή την υπόθεση, το ιταλικό κράτος δε μετέφερε στην εσωτερική έννομη τάξη την οδηγία 73/173/ΕΟΚ η οποία αφορούσε την ταξινόμηση, τη συσκευασία και την επισήμανση επικίνδυνων παρασκευασμάτων (διαλυτών) και εξακολουθούσε να εφαρμόζει έναν προγενέστερο εθνικό νόμο, παρόλο το γεγονός ότι η προθεσμία μεταφοράς της οδηγίας είχε παρέλθει. Ο Tullio Ratti, ιταλός που διηύθυνε επιχείρηση παραγωγής διαλυτών και βερνικιών, διώχθηκε

ποινικά στο πλαίσιο του εθνικού νόμου. Ο εθνικός δικαστής, διαπιστώνοντας ότι «υφίστατο πρόδηλη αντίφαση μεταξύ της κοινοτικής κανονιστικής ρυθμίσεως και του εσωτερικού ιταλικού δικαίου», υπέβαλε στο ΔΕΚ το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα : *«Συνιστά η οδηγία 173/73/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 4ης Απριλίου 1973, και ειδικότερα το άρθρο της 8, διάταξη απευθείας εφαρμογής, η οποία παρέχει στους ιδιώτες υποκειμενικά δικαιώματα που τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να διασφαλίζουν;»*.

Το Δικαστήριο εν προκειμένω επανέλαβε το επιχείρημα σύμφωνα με το οποίο το γεγονός ότι προβλέπεται ρητά από τη Συνθήκη άμεσο αποτέλεσμα στους κανονισμούς, δε σημαίνει άλλες κατηγορίες πράξεων, όπως οι οδηγίες, στερούνται οπωσδήποτε ανάλογου αποτελέσματος. Συνεχίζοντας το σκεπτικό του, επεσήμανε πως *«ειδικότερα, στις περιπτώσεις κατά τις οποίες οι κοινοτικές αρχές έχουν, με οδηγία, υποχρεώσει τα κράτη μέλη να υιοθετήσουν ορισμένη συμπεριφορά, η πρακτική αποτελεσματικότητα μιας τέτοιας πράξεως θα αποδυναμώνεται αν δεν επιρεπόταν, στα υποκείμενα δικαίου να την επικαλεσθούν ενώπιον δικαστηρίου, και στα εθνικά δικαστήρια να τη λαμβάνουν υπόψη ως στοιχείο του κοινοτικού δικαίου. Κατά συνέπεια, το κράτος μέλος που δεν έλαβε, εντός των προθεσμιών, τα επιβαλλόμενα με την οδηγία εκτελεστικά μέτρα, δεν μπορεί να αντιτάξει στα υποκείμενα δικαίου την μη εκπλήρωση, από το ίδιο, των υποχρεώσεων που η εν λόγω οδηγία συνεπάγεται*.

Έπεται ότι ένα εθνικό δικαστήριο, επιληφθέν από υποκείμενο δικαίου, το οποίο συμμορφώθηκε προς τις διατάξεις μιας οδηγίας, αιτήσεως αποβλέπουσας στο να μη ληφθεί υπόψη εθνική διάταξη ασυμβίβαστη προς την εν λόγω οδηγία, η οποία δεν μεταφέρθηκε εντός των προθεσμιών στην εσωτερική έννομη τάξη παραβάτου κράτους, πρέπει να δεχθεί αυτή την αίτηση, αν η εν λόγω υποχρέωση είναι ανεπιφύλακτη και επαρκώς ακριβής».

Καταληκτικά, το Δικαστήριο έκρινε ότι ένα κράτος μέλος δεν μπορεί να εφαρμόσει μία διάταξη εθνικού δικαίου, ακόμα κι αν αυτή επισύρει ποινικές κυρώσεις, που δεν έχει ακόμα προσαρμοστεί προς την οδηγία

μετά την παρέλευση της ταχθείσας προθεσμίας για την εφαρμογή της, σε πολίτη ο οποίος συμμορφώθηκε προς τις διατάξεις της.

III. ΔΕΚ C-129/96, *Inter-Environnement Wallonie κατά Region Wallonne*

Σε μία νεότερη απόφαση του, το Δικαστήριο αντιμετώπισε και έκρινε το ζήτημα του χρονικού σημείου ενεργοποίησης του αμέσου αποτελέσματος των οδηγιών. Όπως θα διαφανεί από το σκεπτικό της απόφασης, ακόμα κι αν μια διάταξη της οδηγίας πληροί τις προϋποθέσεις για να αναπτύξει άμεσο αποτέλεσμα, τούτο δε συμβαίνει παρά μόνο αφού λήξει η προθεσμία που έχει ταχθεί στο κράτος μέλος για να τη μεταφέρει στην εσωτερική έννομη τάξη κι εφόσον το κράτος αυτό δεν έχει εκπληρώσει την υποχρέωση μεταφοράς ή την έχει εκπληρώσει μερικώς ή πλημμελώς. Κατά τη διάρκεια της προθεσμίας αυτής, ο ιδιώτης δε μπορεί να αντλήσει δικαιώματα από τις διατάξεις της οδηγίας και να τις επικαλεστεί ενώπιον του εθνικού δικαστή.

Το σωματείο μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα Inter – Environnement Wallonie άσκησε αίτηση ακυρώσεως κατά της κανονιστικής αποφάσεως της Κυβέρνησης της Περιφέρειας της Βαλονίας (Βέλγιο) περί των τοξικών ή επικίνδυνων αποβλήτων, προβάλλοντας μεταξύ άλλων ότι εξαιρούσε από το σύστημα λήψεως αδειάς ορισμένες εγκαταστάσεις σε αντίθεση προς τις οδηγίες της Ένωσης. Το βελγικό Conseil d'État διαπίστωσε ότι η κανονιστική απόφαση εκδόθηκε σε χρόνο κατά τον οποίο η ταχθείσα με την οδηγία προθεσμία για τη μεταφορά της στο εσωτερικό δίκαιο δεν είχε ακόμη παρέλθει, διερωτάται κατά πόσον τα κράτη μέλη μπορούν, κατά τη διάρκεια της προθεσμίας αυτής, να θεσπίζουν πράξεις που αντιβαίνουν προς την οδηγία. Το Conseil d'État προσθέτει ότι η αρνητική απάντηση που δίδει το Inter-Environnement Wallonie στο ερώτημα αυτό προσκρούει στον κανόνα κατά τον οποίο η νομιμότητα ορισμένης πράξεως εκτιμάται κατά τον χρόνο θεσπίσεως της.

Το Δικαστήριο, κληθέν να απαντήσει στο ανωτέρω ερώτημα, επεσήμανε πως «η υποχρέωση των κρατών μελών να λαμβάνουν όλα τα αναγκαία μέτρα προς επίτευξη του επιδιωκόμενου από την οδηγία αποτελέσματος συνιστά επιτακτική υποχρέωση, η οποία επιβάλλεται τόσο από το άρθρο 189 (νυν άρθρο 288 ΣΛΕΕ), τρίτο εδάφιο, της Συνθήκης, όσο και από την ίδια την οδηγία. Την εν λόγω υποχρέωση λήψεως κάθε γενικού ή ειδικού μέτρου υπέχουν όλες οι αρχές των κρατών μελών, συμπεριλαμβανομένων των δικαιοδοτικών αρχών στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους...

Στη συνέχεια, επισημαίνεται ότι, κατά το άρθρο 191, δεύτερο εδάφιο, της Συνθήκης ΕΟΚ (νυν άρθρο 297 παρ.2 εδ. 3 ΣΛΕΕ), το οποίο είχε εφαρμογή κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης, «οι οδηγίες και οι αποφάσεις κοινοποιούνται στους αποδέκτες τους και αποκτούν ενέργεια με την κοινοποίησή τους». Από τη διάταξη αυτή προκύπτει ότι οι οδηγίες παράγουν έννομα αποτελέσματα έναντι των κρατών μελών προς τα οποία απευθύνονται από της κοινοποίησής τους. 42 Εν προκειμένω και σύμφωνα με μια συνήθη πρακτική, η οδηγία 91/156 καθορίζει η ίδια προθεσμία, κατά τη λήξη της οποίας πρέπει να έχουν τεθεί σε ισχύ εντός των κρατών μελών οι αναγκαίες νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις για τη συμμόρφωση προς την οδηγία αυτή.

«Δεδομένου ότι η εν λόγω προθεσμία σκοπεί κυρίως στο να παράσχει στα κράτη μέλη του αναγκαίο χρόνο για τη θέσπιση των μέτρων μεταφοράς της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο, δεν μπορεί να προσαφθεί στα κράτη αυτά ότι δεν μετέφεραν την οδηγία στην εσωτερική έννομη τάξη τους πριν από την παρέλευση της προθεσμίας αυτής».

Ωστόσο το Δικαστήριο δεν παραλείπει να τονίσει πως όσο διαρκεί αυτή η προθεσμία μεταφοράς της οδηγίας τα κράτη μέλη οφείλουν να λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα για να διασφαλίσουν το επιδιωκόμενο από την αυτήν αποτέλεσμα μέχρι τη λήξη της προθεσμίας αυτής. Αντιστρόφως, τα κράτη μέλη οφείλουν αυτό το διάστημα να απέχουν από τη θέσπιση διατάξεων ικανών να θέσουν σε κίνδυνο το αποτέλεσμα αυτό. Το εθνικό Δικαστήριο είναι αυτό που θα εκτιμήσει εάν κάτι τέτοιο

συμβαίνει ως προς εθνικές διατάξεις, ελέγχοντας τη νομιμότητά τους, ως οφείλει να πράξει. Ειδικότερα, αυτό πρέπει να εξετάζει «*αν οι επίμαχες διατάξεις εμφανίζονται ως πλήρης μεταφορά της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο, καθώς και ποια είναι τα συγκεκριμένα αποτελέσματα της εφαρμογής των εν λόγω μη συμβατών προς την οδηγία διατάξεων και ποια είναι η χρονική τους διάρκεια*». Εάν οι επίμαχες διατάξεις εμφανίζονται ως οριστική και πλήρης μεταφορά της οδηγίας στην εσωτερική έννομη τάξη οδηγεί στο ενδεχόμενο το επιδιωκόμενο με την οδηγία αποτέλεσμα να μην επιτευχθεί μέχρι το πέρας της προθεσμίας, αν είναι αδύνατη η έγκαιρη τροποποίησή τους. Από την άλλη πλευρά, η δυνατότητα που δίνεται σε ένα κράτος μέλος να μεταφέρει την οδηγία εφαρμόζοντας τη σταδιακά ή θεσπίζοντας προσωρινές διατάξεις που δε συνάδουν με την οδηγία, δε σημαίνει ότι διακυβεύεται κατ' ανάγκη το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα της.

IV. ΔΕΚ 80/86, *Kolpinghuis Nijmegen*

Αντιμετωπίστηκε εν προκειμένω το κάθετο άμεσο αποτέλεσμα των οδηγιών, σύμφωνα με το οποίο όταν μία διάταξη οδηγίας δεν έχει μεταφερθεί εμπροθέσμως στην εσωτερική έννομη τάξη αλλά πληροί τις προϋποθέσεις για να αναπτύξει άμεσο αποτέλεσμα, μπορεί να γίνει αντικείμενο επίκλησης έναντι του κράτους, ορώμενο το τελευταίο υπό ευρεία προσέγγιση, καθώς περιλαμβάνει και τους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης, τις δημόσιες επιχειρήσεις και οργανισμούς στους οποίους έχει ανατεθεί η διαχείριση ενός γενικού οικονομικού συμφέροντος.

Στο πλαίσιο ποινικής δίκης κατά επιχείρησης πώλησης ποτών, η οποία κατηγορήθηκε ότι διατηρούσε απόθεμα ποτού το οποίο αποκαλούσε «μεταλλικό νερό», αλλά αποτελείτο από νερό της βρύσης και διοξείδιο του άνθρακα και το οποίο προτίθετο να πωλήσει και να διαθέσει, η εισαγγελική αρχή θεώρησε ότι υφίστατο παράβαση της οδηγίας 80/777 σχετικά με την εκμετάλλευση και τη θέση στο εμπόριο

μεταλλικών νερών. Η εν λόγω οδηγία, η οποία δεν είχε μεταφερθεί στην εσωτερική έννομη τάξη όταν έλαβαν χώρα οι προσαπτόμενες πράξεις στην επιχείρηση, όριζε ιδίως ότι *«τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα κατάλληλα μέτρα ώστε μόνο τα νερά που εξάγονται από το έδαφος κράτους μέλους και αναγνωρίζονται από την υπεύθυνη αρχή αυτού του κράτους μέλους ως φυσικά μεταλλικά νερά, ανταποκρινόμενα στις διατάξεις του μέρους I του παραρτήματος I της εν λόγω οδηγίας, να μπορούν να διατίθενται στο εμπόριο ως φυσικά μεταλλικά νερά»*. Αυτή η διάταξη της οδηγίας έπρεπε να εφαρμοστεί τέσσερα έτη μετά την κοινοποίηση της, δηλαδή στις 17 Ιουλίου 1984, η ολλανδική νομοθεσία όμως δεν προσαρμόστηκε παρά με ισχύ από τις 8 Αυγούστου 1985, ενώ οι προσαπτόμενες στην κατηγορούμενη της κύριας δίκης πράξεις έλαβαν χώρα στις 7 Αυγούστου 1984.

Τέθηκαν στο Δικαστήριο μεταξύ άλλων τα ερωτήματα, εάν μια εθνική αρχή μπορεί να επικαλεστεί έναντι των υπηκόων της διάταξη οδηγίας για την οποία το οικείο κράτος μέλος δε θέσπισε τα απαιτούμενα μέτρα και αν ο εθνικός δικαστής υποχρεούται να εφαρμόσει τις διατάξεις σχετικής οδηγίας, όταν δεν έχουν εκδοθεί για αυτήν εκτελεστικά μέτρα και όταν ο ενδιαφερόμενος πολίτης δεν προτίθεται να αντλήσει δικαιώματα από αυτήν.

Κατά το Δικαστήριο, *«Πρέπει, να δοθεί στα δύο πρώτα ερωτήματα η απάντηση ότι μια εθνική αρχή δεν μπορεί να επικαλεστεί, κατά ιδιώτου, διάταξη οδηγίας της οποίας η αναγκαία μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο δεν πραγματοποιήθηκε ακόμα»*.

V. ΔΕΚ 103/88, Fratelli Costanzo SpA κατά Δήμου Μιλάνο

Στην εν λόγω υπόθεση εξετάστηκε για άλλη μία φορά το ζήτημα του καθέτου αμέσου αποτελέσματος των οδηγιών και ειδικότερα το εάν οι διοικητικές αρχές οφείλουν να πράττουν όπως οι εθνικές, ήτοι να μην

εφαρμόζουν διατάξεις εθνικού δικαίου αντίθετες προς αυτές μιας οδηγίας.

Η εταιρεία Fratelli Costanzo SpA, προσφεύγουσα της κύριας δίκης, ζήτησε την ακύρωση απόφασης με την οποία η giunta municipale του Μιλάνο πρώτα απέρριψε την προσφορά που υπέβαλε η Costanzo σε διαγωνισμό για την ανάθεση δημοσίων έργων και ακολούθως ανέθεσε το εν λόγω έργο σε άλλη εταιρεία, την Lodigiani.

Στο πλαίσιο της διαφοράς αυτής το εθνικό δικαστήριο ερωτά μεταξύ άλλων εάν η διοίκηση, στην οποία συμπεριλαμβάνονται οι δημοτικές αρχές, έχει την υποχρέωση όπως ακριβώς και οι εθνικές αρχές να εφαρμόζει τις διατάξεις του άρθρου 29 παρ.5 της οδηγίας 71/305 του Συμβουλίου περί συντονισμού των διαδικασιών για τη σύναψη συμβάσεων δημοσίων έργων και να μην εφαρμόζει τις διατάξεις του εθνικού δικαίου που δε συμβιβάζονται με αυτές.

Κατά το Δικαστήριο, το γεγονός ότι, πληρουμένων των προϋποθέσεων της ακρίβειας, της σαφήνειας και του ανεπιφυλάκτου, «*οι ιδιώτες έχουν δικαίωμα να επικαλούνται τις διατάξεις μιας οδηγίας ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων οφείλεται στο ότι οι υποχρεώσεις που απορρέουν από τις οδηγίες αυτές επιβάλλονται σε όλες τις αρχές των κρατών μελών.*

Θα ήταν εξάλλου αντιφατικό, αφενός, να γίνει δεκτό ότι οι ιδιώτες έχουν δικαίωμα να επικαλούνται ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων τις διατάξεις μιας οδηγίας που πληρούν τις ανωτέρω προϋποθέσεις, προκειμένου να επιβληθούν δικαστικές κυρώσεις στη διοίκηση, και, αφετέρου, να θεωρηθεί, αντίθετα, ότι η διοίκηση δεν έχει την υποχρέωση να εφαρμόζει τις διατάξεις της οδηγίας και επομένως να μην εφαρμόζει τις διατάξεις του εθνικού δικαίου που δεν είναι σύμφωνες με αυτές.

Από αυτό συνάγεται ότι, όταν πληρούνται οι προϋποθέσεις που τίθενται από τη νομολογία του Δικαστηρίου για να μπορούν οι ιδιώτες να επικαλούνται τις διατάξεις μιας οδηγίας ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, όλα τα όργανα της διοικήσεως, συμπεριλαμβανομένων των οργάνων της αυτοδιοικήσεως, όπως οι δήμοι και οι κοινότητες, υποχρεούνται να εφαρμόζουν τις διατάξεις αυτές».

VI. ΔΕΚ C-91/92, Faccini Dori κατά Recreb Srl

Εν αντιθέσει με τις προηγούμενες αποφάσεις του και την αναγνώριση του καθέτου αμέσου αποτελέσματος των διατάξεων οδηγίων, το Δικαστήριο αρνείται παγίως να αναγνωρίσει σε αυτές οριζόντιο άμεσο αποτέλεσμα, δηλαδή τη δυνατότητα να γίνουν αντικείμενο επίκλησης κατά των ιδιωτών ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Σε μία τέτοια περίπτωση, σύμφωνα με αυτό, θα αλλοιωνόταν εξ ολοκλήρου η φύση της οδηγίας και θα κατέληγε αυτή να επιβάλλει υποχρεώσεις εις βάρος των ιδιωτών ακόμα κι αν το οικείο κράτος μέλος παρέλειπε να τη μεταφέρει στην εσωτερική έννομη τάξη.

Εν προκειμένω, τον Ιανουάριο του 1989, η εταιρεία Interdiffusion Srl συνήψε, χωρίς να της έχει ζητηθεί προηγουμένως από τη Paola Faccini Dori, σύμβαση με αυτή για την εκμάθηση της αγγλικής γλώσσας δι' αλληλογραφίας, στον κεντρικό σταθμό του Μιλάνο, ήτοι εκτός του εμπορικού της καταστήματος. Λίγες ημέρες αργότερα, με συστημένη επιστολή η Faccini Dori ενημέρωσε την εταιρεία αυτή ότι ακυρώνει την παραγγελία της. Η εταιρεία της απάντησε στις 3 Ιουνίου 1989 ότι είχε εκχωρήσει την απαίτηση της στη Recreb. Στις 24 Ιουνίου 1989, η Faccini Dori επιβεβαίωσε γραπτώς στη Recreb ότι ακυρώνει την εγγραφή της, επικαλούμενη ιδίως το δικαίωμα υπαναχώρησης που προβλέπει η οδηγία 85/577/ΕΟΚ για τη σύναψη συμβάσεων εκτός εμπορικού καταστήματος. Η Recreb εξέδωσε επιταγή πληρωμής κατά της Faccini Dori και η εκείνη άσκησε ανακοπή επικαλούμενη την οδηγία, η οποία όμως δεν είχε μεταφερθεί στο ιταλικό δίκαιο εντός της προβλεπόμενης προθεσμίας.

Το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα που απηύθυνε το εθνικό δικαστήριο στο ΔΕΚ αφορούσε τη δυνατότητα επικλήσεως των διατάξεων της οδηγίας περί υπαναχώρησης επί διαφοράς μεταξύ καταναλωτή και εμπόρου. Επί της ουσίας, ερωτά αν σε περίπτωση μη μεταφοράς της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο εντός της ταχθείσας προθεσμίας, οι

καταναλωτές μπορούν να θεμελιώνουν στην οδηγία δικαίωμα υπαναχώρησης έναντι των εμπόρων με τους οποίους συνάπτουν σύμβαση και να το επικαλούνται ενώπιον εθνικού δικαστηρίου.

Το Δικαστήριο στη συλλογιστική του, επεσήμανε πως κατά πάγια νομολογία του τελευταίου μια οδηγία, αυτή καθ' αυτή, δε γεννά υποχρεώσεις εις βάρος ιδιώτη και επόμενα δε μπορεί να γίνει επίκλησή της κατά αυτού. Η νομολογία περί δυνατότητας επίκλησης των οδηγιών έναντι του κράτους μέλους στηρίζεται στο άρθρο 189 (νυν άρθρο 288 ΣΛΕΕ) και στο δεσμευτικό χαρακτήρα που αναγνωρίζει αυτό στην οδηγία, χαρακτήρας ο οποίος υπάρχει μόνο έναντι «κάθε κράτους μέλους στο οποίο απευθύνεται». Με αυτόν τον τρόπο αποφεύγεται το ενδεχόμενο ένα κράτος μέλος να επωφεληθεί από τη μη συμμόρφωσή του προς το δίκαιο της Ένωσης.

Κατά το Δικαστήριο, *«θα ήταν απαράδεκτο το κράτος, στο οποίο ο κοινοτικός νομοθέτης επιβάλλει να θεσπίσει ορισμένους κανόνες οι οποίοι θα διέπουν τις σχέσεις του — ή τις σχέσεις των κρατικών φορέων — με τους ιδιώτες και να χορηγήσει σ' αυτούς ορισμένα δικαιώματα, να μπορεί να επικαλεστεί τη μη εκπλήρωση των υποχρεώσεων του προκειμένου να στερήσει τους ιδιώτες από τα δικαιώματα αυτά.*

Η επέκταση της νομολογίας αυτής στον τομέα των σχέσεων μεταξύ ιδιωτών θα κατέληγε στο να αναγνωριστεί στην Κοινότητα η εξουσία να επιβάλλει με άμεσο αποτέλεσμα υποχρεώσεις εις βάρος ιδιωτών, μολονότι έχει την αρμοδιότητα αυτή μόνου στις περιπτώσεις που της απονέμεται η εξουσία εκδόσεως κανονισμών. Επομένως, ελλείπει μέτρων μεταφοράς της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο εντός της ταχθείσας προθεσμίας, οι καταναλωτές δεν μπορούν να θεμελιώνουν στην οδηγία δικαίωμα υπαναχώρησης κατά εμπόρων με τους οποίους συνάπτουν σύμβαση και να το επικαλούνται ενώπιον εθνικού δικαστηρίου».

VII. ΔΕΚ C-194/94, CIA Security κατά Signalson SA κλπ.

Εντούτοις, σε διαφορές μεταξύ ιδιωτών οι οποίες πηγάζουν από συμβατική σχέση, έχει κριθεί από το Δικαστήριο ότι μπορεί να γίνει επίκληση διατάξεων οδηγίας από αυτούς ενώπιον εθνικού δικαστηρίου. Δημιουργείται μία τριγωνική σχέση μεταξύ του κράτους, του ιδιώτη που επικαλείται την οδηγία και τρίτου ιδιώτη επωφελούμενου από την εφαρμογή αντίθετης εθνικής διάταξης προς την οδηγία. Με άλλα λόγια, ο ιδιώτης επικαλείται μία οδηγία για να εμποδίσει την εφαρμογή της αντίθετης εθνικής διάταξης σε άλλον ιδιώτη.

Εν προκειμένω, οι τρεις εταιρείες διάδικοι της κύριας δίκης ήταν ανταγωνίστριες και είχαν ως κύρια εμπορική δραστηριότητα την κατασκευή και την πώληση συστημάτων και εγκαταστάσεων συναγερμού. Η εταιρεία CIA Security άσκησε ενώπιον των βελγικών δικαστηρίων αγωγές με αίτημα να υποχρεωθούν οι Signalson και η Securitel να παύσουν τις αθέμιτες μεθοδεύσεις τους, ήτοι να τις δυσφημίζουν ισχυριζόμενες ότι ένα σύστημα ασφαλείας κατά των διαρρήξεων που εμπορευόταν δεν πληρούσε τις προϋποθέσεις της βελγικής νομοθεσίας περί των συστημάτων ασφαλείας. Σύμφωνα με σχετικό βασιλικό διάταγμα, τα συστήματα ασφαλείας έπρεπε να υποστούν εξέταση και δοκιμές προκειμένου να λάβουν έγκριση, εκτός αν αποδεικνυόταν ότι είχαν υποβληθεί σε ισοδύναμες δοκιμασίες σε εγκεκριμένο εργαστήριο εντός άλλου κράτους μέλους, σύμφωνα με τις προδιαγραφές της ΕΕ και ότι το υλικό εγκρίθηκε τα πολύ τρία έτη πριν από την ημερομηνία υποβολής της αίτησης. Το διάταγμα αυτό δεν είχε κοινοποιηθεί στην Επιτροπή σύμφωνα με τη διαδικασία ενημέρωσης περί των τεχνικών κανόνων που προβλέπει η οδηγία 83/189. Κλήθηκε επομένως το Δικαστήριο να κρίνει εάν οι διατάξεις της οδηγίας μπορούν να γίνουν αντικείμενο επίκλησης σε διαφορά μεταξύ ιδιωτών.

Αρχικά, κατά το Δικαστήριο, εφόσον τα άρθρα 8 και 9 της οδηγίας 83/189, τα οποία επιβάλλουν στα κράτη μέλη την υποχρέωση να κοινοποιούν στην Επιτροπή τα σχέδια τεχνικών κανόνων πριν από την

έγκρισή τους, είναι από απόψεως περιεχομένου αρκούντως σαφή και ανεπιφύλακτα, μπορεί να γίνει επίκλησή τους από τους ιδιώτες ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων.

Περαιτέρω, «πρέπει ακόμη να εξετασθούν οι έννομες συνέπειες τις οποίες επιφέρει η εκ μέρους των κρατών μελών παράβαση της υποχρέωσης κοινοποίησεως και, πιο συγκεκριμένα, εάν η οδηγία 83/189 έχει την έννοια ότι η παράβαση της υποχρέωσης κοινοποίησεως, η οποία συνιστά διαδικαστική πλημμέλεια κατά τη θέσπιση των οικείων τεχνικών κανόνων, συνεπάγεται τη μη εφαρμογή των τεχνικών αυτών κανόνων, με αποτέλεσμα να μην είναι αντιτάξιμοι έναντι των ιδιωτών. [...]σκοπός της οδηγίας είναι η μέσω προληπτικού ελέγχου προστασία της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων και ότι η υποχρέωση κοινοποίησεως συνιστά ουσιώδες μέσο για την πραγματοποίηση αυτού του κοινοτικού ελέγχου. Η αποτελεσματικότητα του ελέγχου αυτού ενισχύεται ακόμη περισσότερο εφόσον η οδηγία ερμηνεύεται κατά τρόπον ώστε η παράβαση της υποχρέωσης κοινοποίησεως να συνιστά ουσιώδη διαδικαστική πλημμέλεια ικανή να συνεπάγεται τη μη δυνατότητα εφαρμογής στους ιδιώτες των επίμαχων τεχνικών κανόνων».

Το Δικαστήριο, συνεχίζοντας της συλλογιστική του, επεσήμανε πως ο σκοπός της οδηγίας δεν περιορίζεται απλώς στο να ενημερώνεται η Επιτροπή αλλά στοχεύει στην εξάλειψη ή των περιορισμό των εμποδίων στο εμπόριο, στην ενημέρωση των άλλων κρατών μελών σχετικά με τις υπό μελέτη τεχνικές κανονιστικές ρυθμίσεις, στην παροχή προς την Επιτροπή και τα άλλα κράτη μέλη του αναγκαίου χρόνου προκειμένου να ενεργήσουν και να προτείνουν τροποποιήσεις που επιτρέπουν την ελαχιστοποίηση των περιορισμών στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων που απορρέουν από το μελετώμενο μέτρο καθώς και στην παροχή στην Επιτροπή του αναγκαίου χρόνου προκειμένου να προτείνει οδηγία εναρμονίσεως. Εξάλλου, τα άρθρα 8 και 9 της οδηγίας 83/189 προβλέπουν διαδικασία κοινοτικού ελέγχου των σχεδίων των εθνικών κανονιστικών ρυθμίσεων και σημειωτέον, την εξάρτηση της ημερομηνίας θέσεώς τους σε ισχύ από τη συμφωνία ή από τη μη αντίθεση της Επιτροπής.

Το Δικαστήριο, στην προκείμενη περίπτωση καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «η οδηγία 83/189 έχει την έννοια ότι η παράβαση της υποχρέωσης κοινοποίησης συνεπάγεται τη μη δυνατότητα εφαρμογής των οικείων τεχνικών κανόνων, ώστε αυτοί να μην είναι αντιτάξιμοι έναντι των ιδιωτών. Συνεπώς, πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι τα άρθρα 8 και 9 της οδηγίας 83/189 έχουν την έννοια ότι οι ιδιώτες μπορούν να τα επικαλούνται ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, τα οποία οφείλουν να αρνούνται την εφαρμογή εθνικού τεχνικού κανόνα ο οποίος δεν κοινοποιήθηκε σύμφωνα με την οδηγία».

VIII. ΔΕΚ C-443/98, Unilever Italia SpA κατά Central Food SpA

Στο ίδιο πνεύμα κινήθηκε το Δικαστήριο και σε αυτήν τη νεότερη σχετικά απόφασή του. Το Σεπτέμβριο του 1998 σε εκτέλεση παραγγελίας της Central Food, η Unilever της παρέδωσε 648 λίτρα εξαιρετικά παρθένου ελαιολάδου, η Central Food όμως αρνήθηκε να καταβάλει το οφειλόμενο ποσό και την κάλεσε να πάρει πίσω το εμπόρευμα ισχυριζόμενη ότι η επισήμανση του ελαιολάδου αυτού αντέβαινε σε ιταλικό νόμο, ο οποίος προέβλεπε ότι το ελαιόλαδο δεν μπορούσε να διατεθεί στην αγορά με την ένδειξη ότι «παρήχθη» ή «παρασκευάσθηκε» στην Ιταλία παρά μόνο εάν το σύνολο του κύκλου συγκομιδής, παραγωγής, μεταποίησης και συσκευασίας είχε πραγματοποιηθεί στη χώρα αυτή. Τον Οκτώβριο του 1998, η Unilever αμφισβήτησε την άποψη της Central Food. Προβάλλοντας ότι, στο πλαίσιο της διαδικασίας κοινοποίησης και ελέγχου των σχεδίων τεχνικών κανόνων που καθιέρωσε η οδηγία 83/189, η Επιτροπή είχε καλέσει την Ιταλική Δημοκρατία να μη νομοθετήσει στον τομέα της επισήμανσης του ελαιολάδου έως τις 5 Μαΐου 1999 και υπενθυμίζοντας την απόφαση CIA Security International, η Unilever υποστήριξε ότι ο επίδικος νόμος δεν έπρεπε να εφαρμοστεί. Δηλώνοντας ότι το παρασχεθέν ελαιόλαδο ήταν ως εκ τούτου απολύτως σύμφωνο με την ισχύουσα ιταλική ρύθμιση, κάλεσε τη Central Food να δεχθεί την παράδοση και να καταβάλει το τίμημα.

Κατόπιν νέας αρνήσεως της Central Food, η Unilever ζήτησε την έκδοση διαταγής πληρωμής προβάλλοντας ότι ο νόμος δεν μπορούσε να εφαρμοσθεί, επειδή η Επιτροπή είχε καλέσει την Ιταλία να μην νομοθετήσει στον τομέα της επισήμανσης του ελαιολάδου ενόψει της επικείμενης έκδοσης ad hoc κοινοτικού κανονισμού.

Το Δικαστήριο, καλούμενο να απαντήσει στο τιθέμενο ζήτημα του αν θα μπορούσε εν τέλει το εθνικό δικαστήριο να εκδώσει διαταγή πληρωμής υπέρ της μίας εκ των εταιρειών, επανέλαβε την προαναφερόμενη υπόθεση της CIA Security. *«...Η μη εφαρμογή ενός τεχνικού κανόνα που δεν κοινοποιήθηκε σύμφωνα με το άρθρο 8 της οδηγίας 83/189 μπορεί να προβληθεί στο πλαίσιο διαφοράς μια οδηγίας. Το ίδιο ισχύει όσον αφορά τη μη τήρηση των υποχρεώσεων που προβλέπει το άρθρο 9 της ίδιας οδηγίας και δεν συντρέχει λόγος, συναφώς, να τύχουν διαφορετικής αντιμετώπισης οι διαφορές μεταξύ ιδιωτών από ζητήματα αθέμιτου ανταγωνισμού, όπως στην υπόθεση CIA Security International, από τις διαφορές μεταξύ ιδιωτών για ζητήματα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων εκ συμβάσεως, όπως στη διαφορά της κύριας δίκης».*

Μολονότι, όπως επεσήμανε η Ιταλική και Δανική Κυβέρνηση, είναι αληθές και νομολογιακά παγιωμένο ότι μία οδηγία αυτή καθ' εαυτή, δε γεννά υποχρεώσεις σε βάρος ιδιώτη και επομένως δε μπορεί να γίνει αντικείμενο επίκλησης κατ' αυτού (απόφαση C-91/92, Faccini Dori, σκέψη 20), η νομολογία αυτή δε βρίσκει εφαρμογή σε περιπτώσεις που η παραβίαση των άρθρων 8 ή 9 της οδηγίας 83/189, που συνιστά ουσιώδη διαδικαστική πλημμέλεια, συνεπάγεται τη μη εφαρμογή ενός τεχνικού κανόνα που εκδόθηκε κατά παράβαση ενός από τα εν λόγω άρθρα.

Το Δικαστήριο, καταλήγοντας, τόνισε πως *«Στην περίπτωση αυτή, η οδηγία 83/189 ουδόλως προσδιορίζει το ουσιαστικό περιεχόμενο του κανόνα δικαίου βάσει του οποίου ο εθνικός δικαστής οφείλει να κρίνει την εκκρεμή ενώπιόν του διαφορά. Η οδηγία δεν γεννά ούτε δικαιώματα ούτε υποχρεώσεις για τους ιδιώτες.*

Ενόψει όλων των ανωτέρω σκέψεων, στο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι εναπόκειται στον εθνικό δικαστή, στο πλαίσιο αστικής δίκης μεταξύ ιδιωτών σχετικά με δικαιώματα και υποχρεώσεις εκ συμβάσεως, να

μην εφαρμόσει εθνικό τεχνικό κανόνα που εκδόθηκε κατά την περίοδο αναβολής που προβλέπει το άρθρο 9 της οδηγίας 83/189».

Δ. ΤΟ ΑΜΕΣΟ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ ΤΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ

I. ΔΕΚ 9/70, Grad κατά Finanzamt Traunstein

Όπως προελέχθη, η νομική πράξη της Απόφασης, η οποία έχει συγκεκριμένους αποδέκτες, εφόσον πληροί τις προϋποθέσεις της ακρίβειας, της σαφήνειας και του ανεπιφύλακτου χαρακτήρα είναι εξοπλισμένη με άμεσο αποτέλεσμα.

Έτσι και εν προκειμένω, το Δικαστήριο απάντησε θετικά στο ερώτημα εάν μια απόφαση του Συμβουλίου, η οποία απευθυνόταν σε όλα τα κράτη μέλη σχετική με την επιβολή φόρων στον τομέα των μεταφορών, παρήγε άμεσο αποτέλεσμα με αποτέλεσμα να μπορούν οι ιδιώτες να την επικαλεστούν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων.

Κατά το άρθρο 189 της Συνθήκης ΕΟΚ (νυν άρθρο 288 ΣΛΕΕ⁴⁴) η απόφαση είναι δεσμευτική προς όλα τα μέρη της για τους αποδέκτες που ορίζει. Στις παρατηρήσεις της η Ομοσπονδιακή Κυβέρνηση υποστήριξε

⁴⁴ «Για την άσκηση των αρμοδιοτήτων της Ένωσης, τα θεσμικά όργανα θεσπίζουν κανονισμούς, οδηγίες, αποφάσεις, συστάσεις και γνώμες.

Ο κανονισμός έχει γενική ισχύ. Είναι δεσμευτικός ως προς όλα τα μέρη του και ισχύει άμεσα σε κάθε κράτος μέλος.

Η οδηγία δεσμεύει κάθε κράτος μέλος στο οποίο απευθύνεται, όσον αφορά το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, αλλά αφήνει την επιλογή του τύπου και των μέσων στην αρμοδιότητα των εθνικών αρχών.

Η απόφαση είναι δεσμευτική ως προς όλα τα μέρη της. Όταν ορίζει αποδέκτες, είναι δεσμευτική μόνο για αυτούς.

Οι συστάσεις και οι γνώμες δεν δεσμεύουν».

ότι το άρθρο αυτό, διακρίνοντας μεταξύ των αποτελεσμάτων των κανονισμών, των αποφάσεων και των οδηγιών, απέκλεισε για τις αποφάσεις και τις οδηγίες τη δυνατότητα να παραγάγουν άμεσο αποτέλεσμα, αφού το αποτέλεσμα αυτό επιφυλάσσεται στους κανονισμούς.

Το Δικαστήριο απαντώντας στον άνω ισχυρισμό, υποστήριξε πως «*εάν, εν τούτοις, βάσει των διατάξεων του άρθρου 189, οι κανονισμοί ισχύουν άμεσα και, συνεπώς, μπορούν από τη φύση τους να παραγάγουν άμεσα αποτελέσματα, από αυτό δεν συνάγεται ότι οι άλλες κατηγορίες πράξεων που αναφέρονται στο άρθρο αυτό δεν μπορούν να παραγάγουν ποτέ ανάλογα αποτελέσματα. Ιδίως η διάταξη, κατά την οποία οι αποφάσεις είναι δεσμευτικές ως προς όλα τους τα μέρη για τον αποδέκτη, επιτρέπει τη θέση του ερωτήματος εάν επίκληση της υποχρέωσης που απορρέει από την απόφαση μπορεί να γίνει μόνο εκ μέρους των κοινοτικών οργάνων έναντι αυτού του αποδέκτη ή, ενδεχομένως, από κάθε πρόσωπο που έχει συμφέρον στην εκπλήρωση αυτής της υποχρέωσης. Θα ήταν ασυμβίβαστος προς το αναγκαστικό αποτέλεσμα που το άρθρο 189 αναγνωρίζει στην απόφαση ο κατ' αρχήν αποκλεισμός της δυνατότητας επικλήσεως της επιβαλλόμενης υποχρέωσης από τα πρόσωπα που αυτή αφορά. Ιδίως στις περιπτώσεις, κατά τις οποίες οι κοινοτικές αρχές υποχρέωσαν, με απόφασή τους, κράτος μέλος ή όλα τα κράτη μέλη να υιοθετήσουν ορισμένη συμπεριφορά, η πρακτική αποτελεσματικότητα μιας τέτοιας πράξεως θα εξασθενίσει, εάν αποκλειόταν στα υποκείμενα δικαίου του κράτους αυτού να την επικαλούνται ενώπιον της δικαιοσύνης και στα εθνικά δικαστήρια να τη λαμβάνουν υπόψη ως στοιχείο του κοινοτικού δικαίου».*

Εξάλλου, σύμφωνα με το Δικαστήριο ένα επιπλέον επιχειρήμα υπέρ του άμεσου αποτελέσματος των Αποφάσεων αντλείται από το άρθρο 177 (νυν άρθρο 267 ΣΛΕΕ) κατά το οποίο όπως προαναφέρθηκε προβλέπει το μηχανισμό της υποβολής προδικαστικού ερωτήματος. Παρατηρείται στο άρθρο αυτό ότι δε γίνεται διάκριση από τον ενωσιακό νομοθέτη ως προς το επί ποίων πράξεων οργάνων δύναται να αποφανθεί το Δικαστήριο, με αποτέλεσμα να μπορεί να γίνει επίκληση όλων των πράξεων αυτών από τους ιδιώτες ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων.

Εν κατακλείδι, «η φύση, η οικονομία και το γράμμα της διατάξεως» είναι τα στοιχεία εκείνα τα οποία μπορούν να την εξοπλίσουν με άμεσο αποτέλεσμα στις σχέσεις του αποδέκτη της πράξεως και τρίτων και τα οποία για τούτο πρέπει να εξετάζονται σε κάθε περίπτωση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ

Ο χαρακτηρισμός της τότε Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΣυνθΕΟΚ) από το Δικαστήριο στη θεμελιώδη απόφαση 26/62 Van Gend en Loos ως *«νέα έννομη τάξη διεθνούς δικαίου»*, ένα χρόνο μετά στην απόφαση 6/64 Costa/Enel ως *«ιδιαιτέρη έννομη τάξη»*, η οποία πέρα από τα κράτη μέλη έχει ως υποκείμενα δικαίου και τα φυσικά και νομικά πρόσωπα, καθώς και οι διαδοχικές αποφάσεις που ακολούθησαν, οδήγησαν χωρίς αμφιβολία στην διαμόρφωση της θέσης του πολίτη στη νομική πραγματικότητα της Ένωσης, όπως τη γνωρίζουμε σήμερα.

Η προστασία του ιδιώτη από τις παραβάσεις κράτους μέλους διατάξεων πρωτογενούς δικαίου περί ελεύθερης κυκλοφορίας εμπορευμάτων, προσώπων, υπηρεσιών ή κεφαλαίων, η προάσπιση των δικαιωμάτων του που θίγονται από τη μη συμμόρφωσή του οικείου κράτους προς κανονισμό ή οδηγία, δε θα μπορούσε να επιτευχθεί με πιο αποτελεσματικό τρόπο όσο με το μηχανισμό και τα εργαλεία που προσφέρει η αρχή του αμέσου αποτελέσματος του δικαίου της Ένωσης. Το ΔΕΕ θεμελίωσε την ενιαία εφαρμογή του δικαίου αυτού με αποτέλεσμα τα εθνικά δικαστήρια να αποκτήσουν το χαρακτήρα περιφερειακού δικαστηρίου της Ένωσης, με εργαλείο το μηχανισμό της προδικαστικής παραπομπής. Ο πολίτης της Ένωσης απέκτησε κίνητρο ώστε να προστατεύσει τα δικαιώματά του μέσα από το ενωσιακό δίκαιο, με αποτέλεσμα να γίνει αυτό τμήμα της καθημερινότητάς του, προστιθέμενης μίας ακόμα δικλείδας ασφαλείας ενάντια στην ολιγωρία του κράτους μέλους να ενσωματώσει το ευρωπαϊκό δίκαιο στην εσωτερική έννομη τάξη ή τη μη συμμόρφωσή σε αυτό.

Η εξέλιξη της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου οδηγεί στη διαπίστωση ότι το τελευταίο έχει βήμα-βήμα διευρύνει τη δυνατότητα των ιδιωτών να διεκδικήσουν ενώπιον του εθνικού δικαστή την προστασία των δικαιωμάτων που τους παρέχει το ενωσιακό δίκαιο, αμβλύνοντας τα κριτήρια εφαρμογής και τις προϋποθέσεις ανάπτυξης αμέσου αποτελέσματος. Η ενεργή θέση του πολίτη στη ενωσιακή έννομη τάξη πλέον έχει παγιωθεί, όπως και οι πηγές του ευρωπαϊκού δικαίου οι οποίες δύνανται να αναπτύξουν άμεσο αποτέλεσμα. Η αρχή αυτή είναι πλέον έννοια σύμφυτη με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Το ευρωπαϊκό φαινόμενο, εντούτοις, χαρακτηρίζεται από μία συνεχή δυναμική, εξελικτική πορεία, η οποία δε θα μπορούσε να αφήσει ανεπηρέαστους του μηχανισμούς και τις αρχές του. Η νομολογιακή κατασκευή του αμέσου αποτελέσματος φαίνεται να έχει περιθώρια διεύρυνσης της εφαρμογής της και σε άλλες πράξεις δικαίου, όπως οι γενικές αρχές του δικαίου αλλά και να βγει εκτός ενωσιακών ορίων, βρίσκοντας εφαρμογή στα θεμελιώδη δικαιώματα. Μία αποδεδειγμένα επιτυχημένη κατασκευή οφείλει να γίνεται αντικείμενο μελέτης, να εξελίσσεται, να εμπλουτίζεται ώστε να μπορεί να αποδώσει τα οφέλη της σε ένα ευρύτερο πλαίσιο με περισσότερους αποδέκτες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

I. Συγγράμματα

Αργυρός, Γεώργιος/Δεδούλη-Λαζαράκη, Αικατερίνη, *Ευρωπαϊκή Ένωση και το δίκαιο της ευρωπαϊκής οικονομίας*, Sakkoulas-Online.gr, 2018.

Καλαβρός, Γρηγόρης-Ευάγγελος/Γεωργόπουλος, Θεόδωρος, *Το Δίκαιο Της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Νομική Βιβλιοθήκη Αθήνα 2010.

Παπαδοπούλου, Λίνα, *Εθνικό Σύνταγμα και Κοινοτικό Δίκαιο: Το ζήτημα της « υπεροχής»*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2009.

Πλιάκος, Αστέρης, *Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, 2^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2018.

Σαχπεκίδου, Ευγενία, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, Β' Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη 2013.

Χριστιανός, Βασίλειος, *Εισαγωγή Στο Δίκαιο Της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2010.

Χριστιανός, Βασίλειος, *Μετεξελίξεις Της Προσφυγής Λόγω Παραβάσεως Στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2010.

Χριστιανός Βασίλειος/Κουσκουνά Μεταξία/Παπαδοπούλου Ρεβέκκα-Εμμανουέλα/Περάκης Μανώλης, *Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης Μέσα Από Τη Νομολογία* Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2011.

Craig, Paul/Burca, Grainne, *The Evolution of EU Law*, Second Edition, Oxford, 2011.

II. Αρθρογραφία

Ceil, Chenoy, *Horizontal Direct Effect of Directives*, April 2015

Craig, Paul, *The Legal Effect of Directives: Policy, Rules and Exceptions*, LEGAL RESEARCH PAPER SERIES, Paper No 24/2009, August 2009

Fornasier, Matteo, The Impact Of EU Fundamental Rights on Private Relationships: Direct or Indirect Effect?, European Review of Private Law 23 (2015)

Genberg, Jonna, The Scope of Application of the Charter of Fundamental Rights of the European Union – Quo Vadimus?, Helsinki Law Review 2014

Jans Jan/Prinssen Jolande, Direct Effect: Convergence or Divergence?, A Comparative Perspective, DIRECT EFFECT: RETHINKING A CLASSIC OF EC LEGAL DOCTRINE, Groningen, 2002

III. Νομολογία

ΔΕΚ 6/64, Υπόθεση Flaminio Costa και Ente Nazionale per L' Energia Elettrica(E.N.E.L.)

ΔΕΚ C-555/07, Υπόθεση Küçükdeveci

ΔΕΚ, 16.4.1984, Υπόθεση 14/83, Van Colson και Kamann

ΔΕΚ, 23.4.2009, Αγγελιδάκη κ.λπ., C-378/07 έως C-380/07

ΔΕΚ, 19.11.1991, Υπόθεση Francovich, C-6/90

ΔΕΚ 26/62, Υπόθεση Van Gend en Loos και Nederlandse Administratie Der Belastingen

ΔΕΚ 41/74, Υπόθεση Van Duyn και Home Office

ΔΕΚ 2/74, Υπόθεση Jean Reyners και Βελγίου

ΔΕΚ 43/75, Υπόθεση Defrenne και SABENA

ΔΕΚ , C-413/99 Υπόθεση Baumbast και Secretary of State for the Home Department

ΔΕΚ , 126/86 Υπόθεση Gimenez Zaera και Instituto Nacional de la Seguridad Social κλ.π.

ΔΕΚ 93/71, Υπόθεση Leonesio και Υπουργείου Γεωργίας και Δασών της Ιταλικής Δημοκρατίας

ΔΕΚ C-403/98, Υπόθεση Monte Arcosu και Regione Autonoma della Sardegna κλ.π.

ΔΕΚ 9/70, Υπόθεση Grad και Finanzamt Traunstein

ΔΕΚ 148/78, Υπόθεση Ιταλία και Ratti

ΔΕΚ C-129/96, Υπόθεση Inter-Environnement Wallonie και Region Wallonne

ΔΕΚ 80/86, Υπόθεση Kolpinghuis Nijmegen

ΔΕΚ 103/88, Υπόθεση Fratelli Costanzo SpA και Δήμου Μιλάνο

ΔΕΚ C-91/92, Υπόθεση Faccini Dori και Recreb Srl

ΔΕΚ C-194/94, Υπόθεση CIA Security και Signalson SA κλπ.

ΔΕΚ C-443/98, Υπόθεση Unilever Italia SpA και Central Food SpA

IV. Ιστοσελίδες

<https://eur-lex.europa.eu/>

<https://www.eurofound.europa.eu/>

<http://curia.europa.eu/>